

Takk!

Helt siden ungdomsskolen har jeg vært en fan av Johan Falkberget, og den første romanen jeg leste var nettopp *Eli Sjursdotter*. Det var fortellingen om kjærligheten mellom Eli og Pelle som fascinerte meg. Men også det at handlingen var lagt til kjente trakter i Ålen.

Arbeidet med denne oppgaven har vært både spennende og lærerikt, men også litt frustrerende til tider. Derfor vil jeg rette en stor takk til veilederen min, Sissel Furusest, som har vært til uvuderlig hjelp med gode råd når jeg har stått fast, og med gode og konstruktive tilbakemeldinger .

Takk til mamma for at du presenterte meg for Johan Falkberget.

Takk til pappa for interessen for historie.

Og takk for deres søtete!

Innhold

Innledning.....	1
Bakgrunn for prosjektet.....	1
Resepsjon.....	3
Historiserende analyse.....	4
Kjønnsperspektivet.....	7
Historisk kontekst.....	9
Kvinnerenes kår på 1600- og 1700-tallet.....	9
Løsaktighet og rettspraksis.....	10
Historiske hendelser på 1600- og 1700-tallet.....	11
Falkbergets historiske framstilling av Eli og An-Magritt.....	12
<i>Eli Sjursdotter</i>	15
Kort handlingsreferat.....	15
Eli Sjursdotter.....	15
Eli som omsorgsperson.....	16
Pelle Jønsa fra Dalarne.....	17
Forholdet mellom Eli og Pelle.....	18
Det døde kjærlighetsbarnet.....	19
”Næi ker er det du si, Pelle?”.....	20
Slektsstolthet og forholdet til Sjur.....	21
Avslutning.....	22
<i>Nattens brød: An-Magritt</i>	25
Kort handlingsreferat.....	25
”Men je er da kar. Ho Ane var kvinnfolk” - dobbeltmoralen.....	26
Hvem er An-Magritt?.....	27
Gudsengelen og skarnet.....	29
Konstknekten fra Freiberg.....	29
Johannes’ syn på An-Magritt.....	30
Forholdet mellom An-Magritt og Johannes.....	31
”[...]de hørte til en annen stamme”.....	32
Religionen og utdannelsen.....	32
Stolthet og oppreisning for familien.....	34

Avslutning	35
Sammenfattende drøfting	37
Seksuell dobbeltmoral/ kvinnesyn	37
Eli og An-Magritts seksuelle makt	38
Hvem er An-Magritt og Eli?.....	39
Eli og An-Magritts syn på menn.....	40
Styrke og familie	40
Pelle og Johannes.....	41
”Der stod de to hver sin side grinden”- hindringer for kjærligheten	42
Historiske referanser	43
Falkberget i skolen- som historieundervisning	45
Litteratur.....	48
Sammendrag.....	49

Innledning

I 1913 fikk kvinner rett til å stemme ved stortingsvalg i Norge. Samme år utga Johan Falkberget romanen *Eli Sjursdotter*. Johan Falkberget var selv engasjert i spørsmålet om allmenn stemmerett. Denne romanen skildrer en av de sterke kvinneskikkelsene innenfor Falkbergets forfatterskap. Dette viser hvordan Falkberget lot seg påvirke av samtiden når han skrev historiske romaner, for foruten å skildre en sterk kvinne, skildrer også romanen hvordan nordmenns forhold til Sverige var, særlig i grenseområdene, etter lange tider med krigføring på 1600- og 1700-tallet. Og det var på bakgrunn av skildringen av dette forholdet at romanen ikke ble like godt mottatt av alle da den ble utgitt; lærere og lokalhistorikere i Ålen mente at ”stoffet i romanen ikke var behandlet historisk korrekt.” (Reitan 2009: 35). Den kritikken Falkberget fikk mot seg etter utgivelsen av *Eli Sjursdotter* førte til at han arbeidet enda grundigere med det historiske stoffet til sine senere romanene sine. Falkberget hadde arbeidet inngående i flere år med de historiske undersøkelsene forut for utgivelsen av det første bindet i verket *Nattens brød* før *An-Magritt* ble utgitt høsten 1940. Våren samme året ble Norge okkupert av tyske soldater, og i Europa florerte rasepropagandaen. Forut for krigen hadde verden opplevd en økonomisk krise, noe som også gjenspeiler seg i romanen. Sammenhengen mellom Falkbergets samtid og hans historiske blikk kommer på denne måten til syne i hans romaner. Falkberget brukte samtidige hendelser og plasserte dem i en historisk kontekst i sine romaner, med det viste han at han var i stand til å se sammenhengen mellom ulike hendelser over tid. Falkberget viser med det at enkelte ting vil kunne gjenta seg gjennom historien.

Denne masteroppgaven er en komparativ analyse av to av Johan Falkbergets romaner; *Eli Sjursdotter* og *An-Magritt*. Problemstillingen jeg har arbeidet ut fra er hvordan Falkbergets historiske framstilling av kjønnsroller er i samsvar med de faktiske historiske forholdene. En viktig forutsetning for forståelsen av romanene, er kvinnenens posisjon i samfunnet på 1600- og 1700- tallet, men også hvilke hendelser som kunne vært med å prege samfunnet på 1600- og 1700- tallet; kriger med påfølgende økonomisk trange tider påvirket alle.

Bakgrunn for prosjektet

Falkberget var en populær forfatter i sin samtid. Det gjenspeiles i at flere av hans romaner ble dramatisert for både teater og film; *Eli Sjursdotter* ble dramatisert for teater 1932 og filmatisert i 1938. *Den fjerde nattevakt* ble i 1960 dramatisert av Fjernsynsteateret. *An-Magritt* ble i 1960 satt opp for første gang på Trøndelag Teater, og siden har dette stykket blitt satt opp flere ganger på norske teatre, sist ved Det Norske Teateret i 2007, romanen ble filmatisert i 1968 med Liv Ullmann i rollen som An-Magritt. *Bør Børson jr.* entret

teaterscenen allerede i 1929, og musikalversjonen ble i 1974 filmatisert med Rolv Wesenlund i hovedrollen. Altså ble de filmatisert i forfatterens egen levetid, og like etter hans død. Dette viser at hans popularitet kanskje var større tidligere. I dag er Falkberget helst knyttet til teaterscenen.

Per Thomas Andersen skriver i sin litteraturhistorie at Falkberget har blitt plassert i en nyrealistisk sammenheng, og på den måten har blitt fremstilt som en “sentimental heimstaddikter” (Andersen 2011: 356). Videre skriver han at dette er en uhendlig plassering på flere måter, da Falkberget var en av de mest internasjonale av forfatterene i begynnelsen av det tyvende århundret. Han skriver videre at “[...]gruvedriften var et utpreget internasjonalt foretak som skapte et særdeles internasjonalt miljø,[...] og man skal ikke ha lest mange sider i Falkbergets bøker før man merker at språket er sterk influert av denne internasjonale kulturen.” (Andersen 2011: 357).

Jeg mener også at Falkbergets diktning er aktuell i dag, da kanskje spesielt i Rørosregionen, hvor det har blitt diskutert om opprettelsen av et eget senter for Falkberget. Man ser at hans diktning står sterkt i området da det holdes mange foredrag om hans forfatterskap. I mars 2013 ble det holdt et foredrag i Røros kirke arrangert av Røros kirkeforum og Røros menighetsråd med Jo Bjørner Haugom, Unni Ryen, Stephen Hicks og Magne Haugom. Temaet var kvinnene i romanen *Den fjerde nattevakt*. Og i mars 2015 hadde tiende klasse ved Røros skole en oppsetning av teaterstykket *An-Magritt*. Dette viser at Johan Falkberget står sterkt i lokalsamfunnet, men hans diktning er ikke like mye omtalt utenfor hans hjemtrakter. Kanskje er Falkberget mer populær i Røros-traktene, og Trøndelag, enn hva han er ellers i landet? I anledning Litteraturfest på Røros i 2013 svarte Hans Olav Lahlum til Adresseavisen på spørsmål om Falkberget er en stor forfatter i dag: ” Ja, men til felles med de andre store i sin samtid, er han ikke så lett tilgjengelig i dag. [...] med handling fra 1600- tallet var han opptatt av å skrive autentisk, og brukte mange faguttrykk, dialekter og ulike språk i romanene som det ikke er like lett å forstå i dag.” (Adresseavisen 2013). Gjennom dette masterprosjektet vil jeg derfor tilføre mer til forskningen rundt Falkberget og hans diktning, og dermed aktualisere Falkberget som formidler av både lokalhistorie og nasjonalhistorie. Slik vil jeg også vise hvordan man kan aktualisere Falkberget blant annet i skolen.

Resepsjon

Allerede i 1929, i forbindelse med Falkbergets 50 årsdag, utga Ole Øisang et hefte om Falkberget og hans diktning. Etter forfatterens død er det blitt gjort spredte arbeider på hans liv og hans diktning. Det er skrevet enkelte biografier, analyser av fremtredende personer i hans romaner og spredte enkeltartikler.

Per Amdam problematiserer, i likhet med Andersen, Falkbergets plassering som nyrealist. Han mener at Falkberget er like mye en romantiker som en realist, men at det er ”vanskelig å avfeie realismen hos en som var gruvearbeider i 18 år” (Amdam 1989: 7). Falkberget kjente til det tunge arbeidet, og slitet, mens mange av de andre samtidige forfatterene, karakteriseres av Amdal, som ”skrivebordsrealister” (Amdam 1989: 7): Falkberget kjente bedre til det harde arbeidslivet enn mange av de andre forfatterne i hans samtid.

Lite av forskningen har omhandlet kjønsspørsmålet hos Falkberget, selv om kvinneskikkelsene er framtredende og komplekse i alle hans verker. Og for det meste er det tre av verkene som det har blitt forsket på: *Den fjerde nattevakt*, *Christianus Sextus* og *Nattens brød*. Det er disse tre verkene som har blitt studert og gjennomgått, mens de andre verkene ikke har fått like mye oppmerksomhet. Det gjelder blant annet *Eli Sjursdotter*. Derfor vil jeg se nærmere på nettopp dette verket. I og med at Falkberget skildrer sterke kvinneskikkelser i sine verker vil det være nærliggende å gi en karakteranalyse av disse, og hvordan de blir behandlet i forhold til mannen. Også sammenlikningen mellom Eli og An-Magritt er viktig da det ikke er gjort så mye på *Eli Sjursdotter*, mens det er gjort en del forskning på *An-Magritt*. Av tidligere arbeider som kan knyttes til kjønn og forholdet mellom mann og kvinne er det én fra 1978 av Tove Fuglem; *Kjærlighetsmotivet i Johan Falkbergets "Eli Sjursdotter"*. Etter denne hovedoppgaven er det skrevet for det meste arbeider om Falkbergets livssyn og religiøse tro. Men i 1999 kom Else-Grethe Bøes hovedoppgave *Johan Falkbergets An-Magritt: en personkarakteristikk*, som altså tar for seg personen An-Magritt. Av tematikken som blir behandlet er det religion og livssyn som står sentralt blant annet hos Sturle Kojen i 1998 og Per Amdam i 1989. I løpet av perioden 1998- 2014 er det publisert fem større og mindre verker om forfatteren og hans liv. Men også to av Falkbergets større verker, *Nattens brød* og *Christianus Sextus*, har blitt behandlet av Eiliv Grue i 2008, 2012 og i 2013. Det siste som kom ut, var to biografier i 2014 av Hans Svenne og Eiliv Grue, noe som i sin tur kanskje kan vitne om en økt interesse for Johan Falkberget igjen.

Det av forskningen som er mest knyttet til kvinneskikkelsene hos Falkberget, er det som handler om menneskesynet hos forfatteren. Sturle Kojen holdt et foredrag på Røros i

1996 om tro og livssyn hos Johan Falkberget. Her forteller han om hvordan Falkbergets kristne tro, og hans politiske syn kommer fram i verkene hans. Dette kan også knyttes opp mot kvinnesyn; Falkberget var sosialist og kristen, og trodde på likhet mellom menneskene, og like rettigheter for alle, dette kommer fram gjennom de markante kvinneskikkelsene som viser seg som like sterke som mennene, blant annet gjennom An-Magritt på den måten at hun som kvinne kan gjøre mannsarbeid like godt som noen mann. Kojen fortalte i sitt foredrag at Falkberget ”følte seg noe i konflikt med den offisielle kirke. [...] Aller verst var etter hans oppfatning at kirken ingenting hadde gjort for å fremme en så viktig menneskerett som allmenn stemmerett.” (Kojen 1996: 7). Som nevnt innledningsvis ble den allmenne stemmeretten innført i Norge i 1913, samtidig med romanen *Eli Sjursdotter*.

Historiserende analyse

Mine analyser vil være inspirert av nyhistoristisk litteraturteori, og vil drøfte Falkbergets romaner i sammenheng med generell historie. Innenfor den nyhistoristiske litteraturteorien er det litteraturens historiske kontekst som står sentralt. Den historiske perioden som verket ble til under er like så viktig i resepsjonen av verket som verket selv. I denne sammenhengen vil det være relevant å se på hvordan historiske begivenheter under Johan Falkbergets egen samtid kan avleses i hans verker, men også hvordan hans fremstilling av historien stemmer overens med de faktiske forholdene på 1600- og 1700- tallet. Med litteraturens historiske kontekst siktes det til hvordan teksten blir til, og hvordan den fungerer sammen med andre viktige samfunnsinstitusjoner, slik som religion, politikk o.l. Disse institusjonene er viktige rammefaktorer for hvordan individet utvikler seg, og er bakgrunn for muligheter, men også begrensninger for personlige uttrykk. Dette gjelder like mye litteraturen som andre former for uttrykk. Kritikken Falkberget mottok i forbindelse med *Eli Sjursdotter* gjorde at han arbeidet mye med det historiske til sine senere romaner. Også Kaare Granøyen Rogstad skriver i sin biografi ”Johan Falkberget” fra 1964 at romanen stort sett ble godt mottatt; ”Men underlig nok var det til dels stor forargning på dikterens heimtrakter. Mange mente at Falkberget hadde tegnet et for mørkt og ukristelig bilde av folket i bygdelagene rundt Røros. Så rå og brutale som Sjur Halgutusveen og andre bønder er framstilt, var de nå ikke. Mange var svært skuffet over at boka var utkommet.” (Rogstad 1964: 25).

Når han fikk så hard kritikk for sitt historiske arbeid med romanen *Eli Sjursdotter*, arbeidet han spesielt hard med historien til *Nattens brød*. Eiliv Grue skriver i sin bok *Mesterverket* at; ”Med hakke, spade, og kjøkkenredskaper gikk turen neover Gauldalen en høstdag i 1938. Ved Svølja i Gauldalen hadde Cornelia smeltehytte vært i drift fram til 1694;

hva var det mulig å avdekke av hustuffer, kølmiler, smelteovner, slegghauger og vassrenner?” (Grue 2012: 39). Dette er noe av det som viser hvor engasjert og opptatt Falkberget var av å gjøre grundige undersøkelser for sine romaner. Men selv om Falkberget gjorde et grundig forarbeid, er det enkelte momenter som ikke stemmer overens med historien. Kjetil Flatin påpeker dette i sin artikkel ”*Nattens brød*- historisk roman eller myte?”: ”Når vi leser *Nattens brød* melder derfor ganske snart spørsmålet seg om Falkberget egentlig gikk til arbeidet med en historikers øyne.” (Flatin 1979: 100), og at;

Det han ønsket å gjøre var å illustrere *sin* visjon av hvordan det hele begynte, og denne visjonen er i høy grad farget av de ideer som hadde nedfelt seg i det 20. århundres Falkberget. Det historiske element står med andre ord i fare for å bli mer et bakteppet enn en del av handlingen. (Flatin 1979: 101).

Det historiske element fungerer bare som et bakteppe for handlingen, mens handlingen er mer preget av hans egen samtid og strøminger i samtiden.

For å kunne sette disse to romanene inn i en historisk kontekst er det viktig å se på hvilke hendelser som preget samtiden, men også hvilke strøminger som kunne være med på å påvirke Falkberget i hans diktning. Mens romanen *Eli Sjursdotter* ble utgitt samme år som kvinner fikk stemmerett i Norge, i 1913, utkom den første romanen i verket *Nattens brød*; *An-Magritt* i 1940, altså i begynnelsen av andre verdenskrig. Den allmenne stemmeretten hadde en lang historie bak seg da den endelig ble innført. Helt siden slutten av 1800-tallet hadde kvinner som Gina Krogh og Frederikke Marie Qvam kjempet for stemmerett for kvinner. Kampen for allmenn stemmerett hadde derfor pågått gjennom hele Falkbergets liv, og pådriverne hadde vært sterke kvinneskikkelser, noe som nok har påvirket Falkberget i hans diktning og hans skildring av sterke kvinneskikkelser. Man kan se dette når han skriver om sterke kvinner som utfordrer samfunnets normer, slik som Eli og An-Magritt.

1900-tallet startet med oppløsning av unionen med Sverige i 1905. Dette var en fredelig oppløsning, men stemningen var allikevel spent. Etter unionsoppløsningen var det, som i 1814, viktig å bygge opp under den norske nasjonalfølelsen. Dermed kan man se på Falkbergets diktning som en del av dette; han skriver om det norske samfunnet, og han viser hvordan landet ble til gjennom sine verker, han; ”[...] søkte seg bakover i historien til et enklere samfunn for, som han sa, å avdekke den prosess som førte fram til dawningen i det nye Norge.” (Flatin 1979: 97- 98).

På begynnelsen av 1900-tallet lanserte Freud psykoanalysen, og en av de viktige poengene der var, som Per Thomas Andersen skriver, at: ”Jeget kunne ikke lenger betraktes

som en enhetlig personlighet med en entydig vilje.” (Andersen 2001: 332). Var Falkberget dermed inspirert av denne ideen når han arbeidet med sitt komplekse persongalleri i romanene? Det at, i denne sammenhengen, kvinnene er blitt ilagt både mannlige, og kvinnelige egenskaper, viser at Falkberget bevisst, eller ubevisst, var enig med Freud i at jeget ikke kan illegges en enkelt personlighet, men at ens personlighet kan være splittet.

Foruten innføringen av allmenn stemmerett i 1913, var dette året også et merkeår i Falkbergets privatliv; hans datter Oddbjørg døde. Om dette har en sammenheng med romanen, kan man bare spekulere i, men Eli og Pelles barn viser seg å være dødfødt. Kanskje er det sorgen over datterens død som blir skildret i romanen? Da viser det kanskje til en viss sammenheng med forfatteren og hans romankarakterer?

En av de historiske hendelsene som kan knyttes opp mot *An-Magritt*, er innføringen av de Castbergske barnelover i 1915. De Castbergske barnelovene hadde som formål å gi barn som ble født utenfor ekteskap de samme rettighetene som andre barn. Disse lovene markerte et tydelig brudd med fortidens praksis ovenfor slike barn, noe som kommer til uttrykk hos Falkberget i tilfellet med An-Magritt og hennes forhold til sin far. Dersom handlingen hadde blitt lagt til Falkbergets egen tid, ville An-Magritts rettigheter vært betydelig bedre. Her ser vi hvordan Falkberget viser hvordan forholdene for ugifte mødre var før 1915.

Per Thomas Andersen skiver i *Norsk litteraturhistorie* om begynnelsen av 1900-tallet: ”Det tradisjonelle kvinnebildet ble utfordret av moter som kortklipt hår og bukser, i virkeligheten kanskje de mest dramatiske brudd i moteverden i moderne tid. Når disse nye ’manne- kvinnene’, som de ble kalt, også begynte å røke sigaretter, følte mange at forfallet var fullbyrdet.” (Andersen 2001: 332). Dette viser at kvinnene på begynnelsen av 1920-tallet begynte å utfordre de tradisjonelle kjønnsrollemønstrene.

Tiden forut for 1940 og utgivelsen av den første romanen i *Nattens brød*, *An-Magritt*, var preget av økonomiske vanskeligheter og oppblomstringen av facsimen i Europa. Falkberget ferdigstilte *An-Magritt* under krevende forhold og ble nødt til å flykte til Sverige med det uferdige manuskriptet i ryggsekken.

Man kan stille spørsmål ved hvor inspirasjonen til de historiske kvinneskikkelsene i Falkbergets romaner er hentet fra, men min hypotese er at i et miljø hvor mannen ofte var fraværende grunnet arbeid i gruvene, var det kvinnene som preget forfatterens oppvekst og nærmiljø. I et slikt gruvesamfunn (og grenseområde) som forfatteren unektelig var preget av, var det også mange menn av utenlandsk opprinnelse. Også forfatteren selv hadde utenlandsk opphav på morsiden.

Kjønnsperspektivet

Et samlende motiv i Falkbergets romaner er forholdet mellom mann og kvinne; verkene preges av sterke kvinneskikkelser fra lokalmiljøet, mens mannen gjerne kommer utenfra. Denne oppgaven tar for seg det jeg har valgt å kalle sterke kvinner. For meg innebærer begrepet ”sterke kvinner” at romanen gestalter kvinne(skikkelse)r som går mot samfunnets normer, kvinner som våger å trosse de etablerte normene.

Hvor ligger forskjellen f. eks. mellom Eli og Pelle i *Eli Sjursdotter*? Eli innehar en styrke som på enkelte områder kan kalles maskulin, og Pelle har enkelte feminine egenskaper.

Simone de Beauvoir er en ledende skikkelse innenfor den feministiske litteraturteorien. Et av hennes sentrale spørsmål er om det i det hele tatt finnes kvinner. Hva er det som gjør kvinner til kvinner, og hva er det som gjør dem forskjellig fra mannen? (Claudi 2013: 164) Beauvoir konkluderer med at egenskaper som kan betraktes som mannlig eller kvinnelig, ikke er knyttet til kjønn, men til kulturelle normer. Kjønn er med andre ord en kulturell størrelse. Her er det snakk om kulturelle forskjeller mellom menn og kvinner: ”Menn og kvinner går inn i ulike roller fordi samfunnet forventer det av dem, ikke fordi de er biologisk bestemt til det.” (Claudi 2013: 164). Hvordan forandrer Eli og An-Magritt seg utover i romanene? Har deres partnere Pelle og Johannes noen innvirkning på disse endringene? Beauvoirs tankerekke ender med det kjente utsagnet; ”Man fødes ikke som kvinne, man blir det.” (Claudi 2013: 164). Gjennom samfunnets normer blir man skapt til kvinne og mann, gjennom dets forventninger til og formaninger om hvordan man skal te seg i ulike sosiale sammenhenger, tvinges en person inn i rollen som kvinne, eller mann.

Kvinneskikkelsene i de to utvalgte romanene av Falkberget har ulike tilnærminger til sitt kjønn; An- Magritt kan man ilegge mannlige egenskaper, mens Eli framstår stort sett med mer typiske kvinnelige egenskaper. For de mannlige karakterene hos Falkberget er kvinnene det Beauvoir ville kalt *den Andre*. Dette kommer til syne i skikkelsen Eli Sjursdotter, som blir framstilt som den svake part i forhold til mannen. Mens An-Magritt blir *den Andre* på grunn av likheten med mannen; hun har ikke de egenskapene som mannen mener en kvinne skal inneha, og blir på den måten en skikkelse som ikke passer inn i den mannlige verden. Selv om de to skikkelsene er ulike ved første blikk, kan man skimte en kompleksitet hos dem begge; Eli er ikke bare den underdanige kvinnen som man kanskje skulle tro, og An- Magritt innehar også noen feminine trekk.

Historisk kontekst

I mange år var Rørosregionen, på grunn av gruvedrifta i området et sted preget av mange språk og store sosiale og kulturelle forskjeller blant de få innbyggerne. Men også den geografiske beliggenheten, med tanke på nærheten til Sverige spilte en stor rolle i folks hverdagsliv. Særlig aktuelt var dette på 1600- og 1700- tallet; under krigene mellom Sverige og Danmark-Norge var Røros en viktig plass på grunn av kobberforekomstene der, hvilket førte til at svenskene så på Røros som en verdifull besittelse. Dette førte med seg et fiendtlig forhold til svenskene. Forholdet til svenskene holdt seg på det fiendlige nivået i lange tider, selv om det var mange svenske arbeidere som arbeidet for kobberverket. Disse fikk i sin tur også mye negativ omtale blant de lokale innbyggerne.

Romanene *Eli Sjursdotter* og *Nattens brød: An-Magritt* har handling lagt til hvert sitt århundre, 1600-tallet og 1700-tallet. Selv om handlingen er lagt til to forskjellige århundrer, er ikke den uttrykte holdningen til kvinnene blant folk flest nevneverdig forskjellig. Dette kan ha mange forklaringer, men en av dem kan være at holdningene rett og slett ikke endret seg vesentlig i løpet av de 80 årene som ligger mellom handlingene i to utvalgte romanene.

Kvinnenes kår på 1600- og 1700-tallet

På 1600- og 1700-tallet var kvinnene en nødvendig del av familien, og familien fungerte på mange måter som en liten bedrift, hvor man var avhengig av alle medlemmene for å kunne livberge seg. Men selv om kvinnene var like nødvendig som mannen i denne sammenhengen, var det klart avskilt hvilke oppgaver som var ment for kvinnen og hvilke som var ment for mannen. De typiske kvinneoppgavene var de som ble gjort innendørs. Det vil si at oppgavene som hadde med husstell å gjøre; matlaging, rengjøring og barnestell var typiske kvinneoppgaver, men også arbeid som var knyttet til stell av dyr var kvinnenes oppgave. Til kvinnenes domene hører også sommerens setringer til; ”Husdyrholdet i perioden var basert på utnytting av fjellbeitene, og [...] sætring [ble] kvinne- og barnearbeid” (Sandvik 2005: 119-120). Mannens arbeid inneholdt derfor oppgaver som hører til utenfor husets vegger. Også arbeid utenfor gården, slik som gruvearbeid, tilhørte mannen. Dette viser at mannen har ansvar for å beskytte og forsørge kvinnen, slik som å skaffe tak over hodet, brensel og penger. Dermed blir bilde av mannen som den beskyttende og forsørgende lagt til grunn for oppfatningen av hva som er typisk mannlig, og som dermed skiller seg fra det som er typisk kvinnelig. Selv om oppgavene var klart avskilte mellom kjønnene, var de avhengige av hverandre; mannen på sin side kunne ikke reise fra hjemmet uten at kvinnen hadde tilberedt

mat og sørget for klær, og kvinnen kunne ikke lage mat uten at mannen hadde hoggd ved. Mens mannen arbeidet borte, kunne også kvinnen spe på familiens inntekter ved hjelp av salg av ulike produkter, slik som matvarer, eller klesplagg. Dette viser også at kvinnene kunne bidra økonomiske på linje med mannen. Hilde Sandvik påpeker i boka *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* at ”Rettspraksis viser [...] at kvinner har vært aktive på mange områder, og bestemmelser om kvinners umyndighet har i liten grad blitt brukt i rettsaker og på tinget for å annullere kontrakter inngått av kvinner.” (Sandvik 2005: 135). Kvinnens kjønn har med andre ord ikke vært et hinder for å inngå økonomiske avtaler. Det viser at kvinnes økonomiske aktivitet har vært viktig for hele familien, i og med at hun, i likhet med mannen, kunne drive med økonomiske transaksjoner på lik linje med mannen, for dermed å bidra økonomisk. Det viser hvor viktig kvinnes inntekter også var for familien, det viser også at kvinnene var nokså likestilte med mannen, på enkelte områder.

En av de utbredte holdningene i dette tidligere samfunnet, var at man skulle holde seg til sitt. Dette gjaldt i stor grad at man skulle holde seg til sitt eget yrke; ”Bønder skulle dyrke jorda. Borgere skulle drive handel eller håndverk. Fattigfolk og løsgjengere skulle ta tjeneste.” (Sandvik 2005: 121). Man skulle altså holde seg til sin egen stand. Denne holdningen kan også overføres til å gjelde arbeidsdelingen mellom menn og kvinner; menn skulle holde seg til arbeidsoppgaver ”ute”, mens kvinnene skulle holde seg til oppgaver ”inne”.

Løstaktighet og rettspraksis

Hilde Sandvik forteller at gjensidighet og likhet mellom mann og kvinne var noe som kirken la stor vekt på. Men på tross av dette var det for eksempel flest kvinner som ble dømt som hekser: 80 %. Innenfor kristendommen var seksuell omgang før ekteskapet ikke akseptert, såkalt løstaktighet. I 1617 kom en kongelig forordning; nå skulle ”løstaktighet straffes med bøter og åpent skriftemål i kirken. Dette innebar et nytt syn på utenomekteskapelig sex som kvinnes ansvar.” (Njåstad 2011: 73). Nå ble også ugifte kvinner kriminalisert, ”tidligere hadde bare menn skullet bøte” (Sandvik 2005: 140). Men selv om loven slo fast at også kvinner skulle straffes, var praksisen en annen. Fram til 1650-tallet var det for det meste menn som betalte bøter for leiermål. Dette viser at rettspraksisen ikke var i samsvar med lovgivningen. Dette kan forklares med at man fortsatt mente at ”kvinnene i slike tilfeller ble krenket, og da var det snakk om møykrenking” (Sandvik 2005: 140). Ifølge kirkens lære var samleie det samme som ekteskap, og det forpliktet begge partene. Langt ut på 1600-tallet forsatte krenkede kvinners fedre og andre slektninger å kreve erstatning og oppreisning. Denne praksisen forsatte lenge, men i 1671 kom igjen en ny lov som fritok soldater for

ordinær straff for leiermål, men dette ble igjen endret i 1696 til å gjelde bare soldatens første leiermål. Sandvik mener grunnen til dette var at soldatene ikke hadde råd til å betale bøtene. Følgene av dette var at mange av de ugifte mennene fikk amnesti, grunnet militærorganiseringen. Fra og med denne loven var det for det meste kvinner som betalte bøter. Men det viser seg at kvinnene ofte slapp å betale bøtene, rett og slett fordi de var for fattige. Derfor ble det flere steder satt opp gapestokker. Men disse gapestokkene var sterkt mislikt, og på Jæren nektet bøndene å sette opp denne selv, det måtte derfor hentes folk fra nabobygder for å få satt opp gapestokker. Det er denne rettspraksisen Falkberget henviser til i An-Magritt når moren Ane blir dømt til å stå i gapestokken utenfor kirken. Men er framstillingen av Anes historie forenlig med de faktiske forholdene?

Historiske hendelser på 1600- og 1700-tallet

Opprettelsen av Røros Kobberverk i 1644 og Tamlag smeltehytte (Cornelia smeltehytte) i 1659 førte med seg store omveltninger i distriktet rundt Røros. Mange av bøndene anså gruvedriften og arbeid i forbindelse med denne som et mer lønnsomt anliggende enn jordbruket. Gjennom Falkbergets *Nattens brød*, får vi en skildring av hvordan bøndene la bort jordbruksredskapene, og istedet viet seg til gruvene og smeltehyttene i området. Men som Falkberget skildrer det, fører dette til at bøndene mister livsgrunnlaget sitt når lønna for arbeidet uteblir. Men også klimaet hadde en innvirkning på bøndenes valg om å la jorda ligge. Midt på 1600- tallet var det enkelte år med dårlige avlinger, slik at matgrunlaget ble lite. De dårlige avlingene var med på å ta avgjørelsen for bøndene om å legge til side jordbruket, for heller å skaffe inntekter på annen måte.

Forholdet til Sverige og svenskene er et viktig motiv i *Eli Sjursdotter*. Fram til fredslutningene i Brömsebro i 1645, var Jämtland og Härjedalen norsk område, men etter dette ble disse to områdene gitt til Sverige, og befolkningne som fram til 1645 hadde vært norske, ble svensker. Som tidligere nevnt ble ikke denne romanen like godt mottatt av alle i Ålen på grunn av sin framstilling av ålbyggene som brutale og rå. Men kanskje var Falkbergets framstilling dekkende;

Var det svenske som drev med dotter hans sørpå seteren, så skånte han ikke liv. Her var krig. Ja, bitterdø.--- Her var det krig ja--- Svenskene fikk fóle seg ut av landet om de ville være helskinnet. (Falkberget 1996a: 34)

Denne holdningen som Sjur uttrykker her kunne nok ha sin bakgrunn i at mange av gårdene i Ålen ble plyndret i 1678, 1679 og i 1718/19. Anders J. Reitan skriver i bygdeboken for Ålen at ”Det fortelles at svenskene kom ned i Renbygda og lot sig innkvartere på gårdene der. De

forlangte av bygdens folk at de skulde bringe dem mat, især mjølk.” (Reitan 1937: 49). Krigføringen med Sverige brakte med seg konsekvenser, også på et statlig nivå; dyre kriger førte til at kongen måtte høyne skattene. Sammen med uår, kunne dette få store konsekvenser; bøndene kunne ikke lenger produsere like mye, og høyere skatter ble bare en større byrde.

Som en følge av de mange krigene med Sverige, innførte kongen i København, Fredrik III eneveldet i 1660 hvilket innebar at han styrte uten hjelp av riksrådet, og makten over kongeriket Danmark-Norge lå i prinsippet i København. Krigene hadde tømt staten for penger, og adelens manglende evne til å stille soldater i krigstider førte til ueninghet i stenderforsamlingen om skatterettighetene. Kongen gjennomførte statskupp og tok all makten selv. Nå kunne han gi og ta makten slik som han selv ville.

Fortellingen i *An- Magritt* er lagt til 1660-tallet, altså 130 år etter reformasjonen, men allikevel kan man skimte både den katolske tro, og gammel folketro blant karakterene. Mange tyr fortsatt til Jomfru Maria og helgnene; ”Mange gjorde ennå korsets tegn foran flekken over indre dør- der Jomfru Maria- bildet hang før Mikjel munk kastet det i varmen.” (Falkberget 1996b: 179)

Falkbergets historiske framstilling av Eli og An-Magritt

Eli Sjursdotter og *An-Magritt* er to romaner i hver sin ende av Falkbergets forfatterskap. Eli Sjursdotter var en av de første sterke kvinneskikkelsene Falkberget skildret, mens An-Magritt var hans siste litterære kvinneskikkelse. Innledningsvis ble Falkbergets litteraturhistoriske plassering problematisert; er han realist, eller er han romantiker? *Eli Sjursdotter* og *An-Magritt* er representanter for hver av disse retningene. *Eli Sjursdotter* er en mer romantisk roman enn det *An-Magritt* er. Dette ses blant annet i stilen; stemningen i *Eli Sjursdotter* kan virke lysere, selv om handlingen ikke alltid er like lys, mens i *An-Magritt* skildres mørket mer markant. *Eli Sjursdotter* er en roman som handler om kjærligheten mellom Eli og den svenske soldaten Pelle Jönsa fra Sverige. I *Eli Sjursdotter* er det håpet og den umulige kjærligheten som skildres, håpet om at kjærligheten kan overvinne alt, men hva er kjærligheten verd? Hovedmotivet i *An-Magritt* er menneskets slit for tilværelsen. Den viser hvordan mennesket alene kan klare å skape sin egen framtid, så lenge man er villig til å kjempe for det, og tar tiden til hjelp; man er sin egen lykkes smed. *An-Magritt* er fortellingen om den unge kvinnen som står opp for seg selv. Hun står alene blant mennene, og på den måten står hun opp mot de mannsdikterte reglene som hadde skyld i morens skjebne. Like mye som kampen for urett, handler romanen om hvordan kjærligheten over sosiale grenser er mulig, til tross for motforestillinger fra andre.

Romanene peker på spørsmål som hvilke verdier som er viktigst, å følge kjærligheten eller gjøre det som samfunnet forventer, men også hvordan forskjeller som utdanning og sosial tilhørighet kan være hindringer for kjærligheten. Disse analysene vil være rettet mot hvordan forholdet mellom An-Magritt og Johannes, og mellom Eli og Pelle er skildret ut i fra faktiske historiske forhold. Stemmer disse framstillingene overens med de faktiske forholdene på 1600- og 1700-tallet? Analysene vil være rettet mot hvordan hovedpersonene er framstilt, både kvinnene og mennene. Hva det er som skiller dem fra hverandre? Forholdet mellom mann og kvinne vil være ett av temaene. Et annet viktig spørsmål er hvor kvinnene henter sin styrke fra.

Falkberget skifter fokalisering i begge romanene, men i store deler av *Eli Sjursdotter*, er det Elis synsvinkel som råder, selv om det fortelles i tredjeperson. Det er Elis følelser som skildres. Men også Pelles og Sjurs syn blir gjengitt. Falkberget gjør også det samme i *An-Magritt*. Dette viser Falkbergets stil, det at han forteller historien gjennom flere personer, og viser historien fra flere vinkler. Dette viser at Falkberget kunne sette seg inn i en kvinnes ståsted og hennes opplevelser av kjærligheten. Det viser at Falkberget skrev en roman for å vise sin støtte til kvinnes rettigheter: retten til å bestemme selv over sitt eget liv.

Eli Sjursdotter

Kort handlingsreferat

Handlingen i *Eli Sjursdotter* er satt til perioden 1719-1720. Handlingen starter sommeren etter general Armfeldts felttog gjennom Trøndelag, som fikk en tragisk utgang på tilbaketoget over grensefjellene i Tydal. Hovedpersonen, som romanen også har navnet fra, er Eli Sjursdotter. Hun er atten år og bor alene sammen med faren sin Sjur Halgutusveen på slektsgården Halgutusveen i fjellbygda Ålen.

Eli tilbringer sommeren på setra ved Rugelsjøen sammen med kyrne. En dag møter hun soldaten Pelle Jønsa som har desertert fra den svenske hæren på turen tilbake til Sverige, og som har greid å overleve de siste månedene ved å ta seg inn i forskjellige setrer og livberget seg på den måten, samt ved hjelp av fangstvirksomhet. Elis far, Sjur, er svært negativt stemt overfor det han kaller ”fienden”. Da han finner ut at Eli har et forhold til en svensk soldat, gjør han alt han kan for å hindre dette, men Eli er sta og vil ikke føye sin far. Derfor rømmer hun og Pelle til fjells på sensommeren. De bygger seg en liten stue og gjør så godt de kan for å overleve gjennom vinteren. Men vinteren er ikke på deres side, og mange ganger er det like før de mister livsgnisten. Eli føder utpå vinteren en gutt, men barnet er dødfødt. Når våren nærmer seg, får Sjur og kameratene høre rykter om at noen svensker er observert i grenseområdene, og de drar avgårde. På turen innover mot grensen møter de to eldre mennesker, som viser seg å være Pelles mor og onkel som er kommet fra Sverige for å finne Pelle. Sjur forteller dem at Pelle er død, og får den ene kameraten til å slå ihjel paret. Senere på våren fortsetter Sjur å lete etter det unge paret. Når det nærmer seg sommer, bestemmer Eli og Pelle at de skal reise til Sverige, men ikke lenge etter at de har begynt på turen til Sverige, finner Sjur dem. Det ender med at Pelle dør, og i sin fortvilelse og sorg hevner Eli seg på faren ved å sette fyr på setra, mens Sjur ligger der og sover. Når Sjur til slutt finner igjen Eli ligger hun under steinheller og kvister som hun har trukket over seg selv. Og Sjur spør: ”Søv du Eli?” (Falkberget 1996a: 170). Men hun er død.

Eli Sjursdotter

Eli blir presentert som en ”lyslett jente” og ”i alle fjell gikk stort ord om den véne Eli Sjursdotter” (Falkberget 1996a: 8). Det viser at Eli er kjent utenfor bygdas grenser for sin skjønnhet. Denne beskrivelsen endrer seg etterhvert: Fra å være en ”lyslett jente” på atten år blir hun i løpet av sommeren ”et kvinnfolk” som er ”blitt tung i gangen”(Falkberget 1996a: 49), med et ansikt som er blekt og magert, og med armer som henger slappe og trette fra

skuldrene. Eli går fra å være den ubekymra ungjenta som reiser til setera på forsommeren, til å bli et magert og blekt kvinnfolk som er tynget av sult og bekymringer utpå høsten. Altså endrer hele hennes utseende seg i løpet av sommeren og høsten.

Eli Sjursdotter blir ved første øyekast framstilt som en typisk kvinneskikkelse; hun er den som underkaster seg mannen, i dette tilfellet sin far. Hun er en som ikke skal sette seg opp mot de forventede normene i samfunnet. Blant disse forventede normene ligger også det at man skal holde seg til sitt. Som vist tidligere, var det denne holdningen som rådet i samfunnet på 1600- og 1700- tallet. Men Eli bryter med dette bildet etterhvert; hun snur ryggen til disse normene når hun velger å forlate den trygge tilværelsen hjemme hos sin far, til fordel for å bosette seg langt unna folk, uten noen som helst hjelp utenfra, sammen med Pelle, som ikke bare blir regnet som fienden, men også tilhører en lavere sosial stand enn Eli.

Eli som omsorgsperson

Eli er kvinnen som ofrer seg selv for mannens skyld; Eli er villig til å sulte så lenge Pelle får mat. Denne offerrollen kommer fram flere steder gjennom romanen, og som viser bildet av en sterk kvinne. Blant annet det at hun velger å forlate det trygge livet i bygda til fordel for et usikkert liv i isolasjon viser hun at hun ofrer seg for mannen. Den sterke kvinnen kommer dermed til syne også gjennom hennes uavhengighet som hun framviser når hun velger Pelle til fordel for tryggheten hjemme. I tillegg til dette er det også pleieren Eli som opptrer ofte i historien; når Pelle blir skadet, eller sliter med sulten, er det Eli som sitter og pleier ham, hun blir en omsorgsperson, og hun viser med dette at hun vil ta vare på sine nærmeste. Også når Pelle dør, er det Eli som pleierske som kommer fram; hun sitter og verner om sine døde mot slutten, både Pelle og den døde sønnen.

Bildet som blir tegnet av denne atten år gamle jenta, gjennom romanen, viser to forskjellige personer; når hun er sammen med Pelle, er hun én person, og når hun er alene, er hun en annen. Sammen med Pelle er hun en person som søker beskyttelse og som kaster på håret for å gjøre seg til overfor Pelle, men når hun er alene viser hun sin styrke og klarer seg selv. På enkelte områder slites hun mellom livet med Pelle og ønske om et ”normalt” liv i bygda. Hun drømmer om en tilværelse hvor hun kan få begge deler. Med dette formidler fortelleren at man ikke kan få alt man ønsker, man må ofre noe til fordel for noe annet. Dermed blir man nødt til veie opp om hva som har mest verdi. For Eli faller valget på kjærligheten til Pelle framfor et enklere liv i byda.

Pelle Jønsa fra Dalarna

Pelle på sin side blir beskrevet som først utmagret, men allikevel ung og vakker; med et langt lyst hår. Han blir også beskrevet som en ”solprins”. Dersom jenter så ham, ble de ”tusset for hele livet” (Falkberget 1996a: 20). Denne beskrivelsen av Pelle peker på hans seksuelle utstråling og hans makt over kvinner. Selv om han blir beskrevet som utmagret og vakker, noe som kan gi visse feminine assosiasjoner, beskrives han også som en maskulin skikkelse; ”Ikke fantes det den kar på skogen i Dalarna som la Pelle Jønsa i ryggtak - enda han var bare atten år.”(Falkberget 1996a: 26). Han blir beskrevet som en slåsskjempe, og blir dermed tillagt det man vil kalle typiske mannlige egenkaper. Det som blir en motsetning til disse mannlige egenskapene, er at Pelle, til tross for å være en stor slåsskjempe, gråter; ”Og Pelle Jønsa - den streke, ville slåsskjempe han var kjent som i sitt fosterland - gikk i ulendet og gråt. Han hadde ikke grått siden han var en liten gutt.”(Falkberget 1996a: 27) Tradisjonelt blir gråt forbundet med noe som bare små gutter, og jenter, gjør, ikke voksne menn. Det er ikke forenelig med det å være en sterk og vill slåsskjempe. Gråtingen, i tillegg til at han blir beskrevet som vakker med langt lyst hår, peker på det feminine ved Pelle. Men Pelle gråter fordi han er traumatisert, og av lykke over at han har møtt Eli som var den ”eneste som hadde vært god mot ham siden han kom på denne siden Kjølen.” (Falkberget 1996a: 27)

Mens Eli på sin side blir voksen i løpet av sommeren, forblir Pelle på mange måter den samme. For Pelle er det vinteren som i størst grad setter spor; de har lite mat og varme, for i det hele tatt å overleve bruker de sine siste krefter på å lete etter mat, men de finner lite, og vinteren er preget av mye uvær, som blant annet blåser ut ilden i grua, den siste ilden. Når våren kommer, har Pelle fått et annet syn på seg selv; ”Han var blitt gammel Pelle i vinter. Han var vel omtrent tusen år idag.” (Falkberget 1996a: 90).

Pelles psyke er også en viktig faktor i forholdet mellom ham og Eli; Pelle sliter med minnene etter vinterens strabasiøse ferd over grensefjellene; ”Dødsnatten ved Essandsjøen var igjen over ham. Han skulle dø no.” (Falkberget 1996a: 66). Disse minnene er noe av det som utgjør Pelles personlighet. Og det er dette igjen som gjør at Pelle kan utgjøre en trussel overfor Eli. Et av eksemplene på det er en episode hvor Pelle skyter mot ytterdøra, da han mener det er noen utenfor, Eli roser ham for det han gjør her, selv om hun vet at det ikke er noen utenfor. I stedet for å si det som det, opprettholder hun Pelles syn på seg selv som den beskyttende parten i forholdet, i stedet for å latterliggjøre ham. Også det at Eli spiller at hun er redd for Pelle henger sammen med dette: ”Var så forferdelig morsomt dette liksom å være så livende redd ham.” (Falkberget 1996a: 89). Ved at Eli spille redd for Pelle, bygger hun opp

under hans mandighet. Dermed bygger også Eli opp under Pelles mandighet på grunn av Pelles uforutsigbare sinnstemning.

Forholdet mellom Eli og Pelle

Gjennom dette spillet bygger Eli opp Pelles maskulinitet. Men det faktum at Eli bare spiller denne rollen forteller mye om hennes personlighet; hun vet hvordan hun skal behandle en mann for at han ikke skal miste troen på selv selv som den dominerende, overlegne og beskyttende mannen. Forholdet mellom Eli og Pelle får også den karakteristiske framstillingen som et eierforhold; ”Hun var hans kvinne.” (Falkberget 1996a: 42). Sant nok er det Eli som beskriver seg selv som eid av Pelle, men Eli uttrykker også et eierforhold over Pelle; ”Min Pelle Jønsa er du,” (Falkberget 1996a: 81). Dette eierforholdet gjenspeiler også Elis trang til å bygge opp under Pelles mandighet. Selv om Eli er en sterk og selvstendig kvinne, er det viktig for henne å vise Pelle at hun er kvinnen og han er mannen. Dette kommer til uttrykk i at Eli føler seg trygg sammen med Pelle; når de hører noe luske utenfor huset, føler Eli seg trygg når Pelle stryker henne over håret.

Selv om de begge blir tillagt stereotypiske kjønnsroller, er det også en likestilling mellom dem; ”Pelle og hun hadde begge bygd på huset. Hun hadde også tømret alene når han gikk etter dyr i fjellet.” (Falkberget 1996a: 50). Her er et eksempel på at Eli er en kompleks skikkelse som ikke bare er den underkastede og kuede kvinne

Det seksuelle aspektet er tydelig i denne romanen: ”Hans lemmer sultet etter henne--- for det unge, stolte skogdyret Pelle Jønsa var det grådige og umettelige uhyret kjærligheten ivold.” (Falkberget 1996a: 28) og fra Elis perspektiv;

Villdyret i henne våknet- det unge villdyr som støtt streifer omkring etter rov og værer blod og lytter etter angstfulle skjelvende hjerteslag.

Men hun var ikke noe villdyr, Eli Sjursdotter. --- Hun var bare en ung forvillet jente fra dalen, som elsket. (Falkberget 1996a: 82)

Denne seksualdriften hos dem begge er det som skaper problemer for dem. Hadde det ikke vært for deres kjærlighet til hverandre, ville de heller ikke møtt på disse problemene, og dermed heller ikke blitt utstøtt fra samfunnet.

Elis syn på Pelle veksler gjennom romanen. Det avhenger av hennes humør og mengden av motstand. I begynnelsen, når hun er nyforelsket, er hennes syn på Pelle kun positivt, uavhengig av humør, men ettersom hun innser hvilke konsekvenser hennes forhold til Pelle vil få, og utfordringene blir større, veksler hennes syn på Pelle. Elis syn på Pelle går fra å være at Pelle er *the only one* til å bli en som har skyld i hennes ulykke, og dermed en

som hun er mer usikker på. Gjennom vinteren forandres synet på Pelle fra begjær til motstand;

Hun trampet til ham - mannslingen, der han sto og stødde seg oppunder skinnmudden.[...] Hva var han for noe--- et benrangel, skranglet fram fra svenskeskogene- en skrytende fant. Og denne stakkar bar hun barn for. (Falkberget 1996a: 93)

Etterhvert som vinteren går, innser Eli på mange måter at hun kanskje har gjort noe overilt. Stort sett er følelsene for Pelle like sterke som i starten, men de skifter i takt med humøret. På et tidspunkt tenker hun at Pelle er det verste et menneske kan være for et annet, og at han er en fremmed.

[...] og det var ikke fritt for at hun harmtes litt på Pelle Jønsa som hadde solgt henne noen netters gleder så dyrt at hun måtte bort herfra for bestandig.

Nei! Hun harmtes ikke på Pelle. Hun var glad i ham. Hun ville følge ham. Ham og ingen annen ville hun følge (Falkberget 1996a: 46).

Dette viser tilbake på det seksuelle aspektet i romanen; det at Eli skjønner konsekvensene av det hun har gjort. Men på samme tid føler hun seg litt lurt. Det viser også at Eli er villig til å ofre mye til fordel for kjærligheten. Dette er første gangen hun viser sin tvil og det at hun skifter i synet på Pelle. Men til syvende og sist er det ham hun være sammen med, og hun er villig til å følge ham hvor som helst, også til Sverige.

Vendepunktet i romanen kommer etter at Eli har født den dødfødte gutten. Etter dette kommer våren, og på tross av tapet av barnet kommer våren med nytt håp, og Eli og Pelle vil starte på nytt i Sverige. Våren som metafor, representerer noe som bringer nytt håp, men i dette tilfellet ikke nytt liv, og blir derfor en sterk metafor. Og sammen med det døde barnet som en metafor for Eli og Pelles kjærlighet, blir vendepunktet i denne romanen en begynnelse på slutten for kjærligheten mellom Eli og Pelle. Dette vendepunktet viser mer endringen hos Pelle enn hos Eli. Det er Pelle som ser forandringen hos seg selv, mens Eli gjennomgikk en forandring før vinteren kom. Det som gjør at historien endrer seg på dette punktet er at Eli og Pelle bestemmer seg for å starte på nytt.

Det døde kjærlighetsbarnet

Eli og Pelles barn blir også en metafor på deres kjærlighet. Barnet er dødfødt. Det blir et frampek på hva som kommer til å skje senere. Barnet blir et bilde på forholdet mellom Eli og Pelle, men når kjærlighetsbarnet er dødt, blir det et bilde på at kjærligheten og forholdet mellom Eli og Pelle ikke er ment å skulle vare. Resultatet av deres kjærlighet er dødfødt, og

dermed er heller ikke deres forhold ment å skulle overleve de hindringene de møter på. Smertene Eli opplever under svangerskapet gjør henne heller ingenting; ”Hun skulle bli mor-- - og de var gode de smerter hun no led for sin og Pelle Jønsas lykkes skyld.” (Falkberget 1996a: 108). Dette viser at hun er villig til å lide for sin egens og Pelles skyld, og de lidelsene hun må holde ut, er verdt det, men det viser også tilbake til det at Eli er villig til å ofre seg selv for Pelles skyld. Og det viser hennes stahet og viljestyrke.

Dette er forståelig nok tungt for Eli; ” Hun stirret vanvittig fram for seg.”(Falkberget 1996a: 109) Men heller ikke dette tar knekken på henne; ”Hun la avsted med lutende hode nedover snølandet, og den gamle fjellættens store tross brente i brystet.” (Falkberget 1996a: 112). Her er fortellingen om forgjengerne viktige for Eli; ”Smerten gjorde ætten vill og ustyrlig- de ble formastelige i ord og gjerning og full av forbannelse i nødens time.” (Falkberget 1996a: 112).

”Næi ker er det du si, Pelle?”

Kulturforskjeller er et sentralt motiv i *Eli Sjursdotter*. Disse blir helst skildret gjennom språket. Først og fremst er det dialogen mellom Eli og Pelle, som foregår på to språk, norsk og svensk. Men utover i historien skifter Eli fra norsk til svensk. Dette blant annet fordi hun vil være mer lik Pelle, men også fordi hans språk for henne er det vakreste som finnes. Hennes meninger om det svenske språket henger tett sammen med hennes kjærlighet til Pelle:

No lå Pelle Jønna fra Dalarnes store skoger i Sverige - det stolte , skjønne land - så ven som aldri før. ”Han kan inte tala något mer om kärlek till sin trogna fästmö, Eli Sjursdotter från Ålen----- solblomman hans, utsprungen i den ljusa vårnatten, flickan med guldhåret och morgonsolen strålande ut ur blincken varje stund!” Hun ble sittende og tale hans sprog---- det sprog som var og som ble til evige tider selve suset i skogen, mil etter mil. (Falkberget 1996a: 160)

Alle de vonde tidene er glemt, og hans språk er allikevel, og tross alt, det vakreste som Eli vet om. Også dette blir, et bilde på forholdet mellom Eli og Pelle. Det blir en tydeliggjøring av underkastelsen og eierforholdet mellom dem nettopp fordi det er *hans* språk. Dialogspråket er et bilde på forholdet mellom Eli og Pelle. Når Eli er lykkelig og alt er godt, snakker hun svensk; ”Men det er rakt inte mycket roligt att vara en så här tjock gumma, förstås!” (Falkberget 1996a: 49), men når motstanden er stor, snakker hun norsk; ” Å, Pelle--- du sitter der som et lik i en iskjeller--- Je orker itj se deg snart!” (Falkberget 1996a: 62). Og når hun er ivrig, blander hun disse to språkene; ”Je må sei du er flink Pelle, som kan skjuta et sånt der stort hö!” (Falkberget 1996a: 59). Det er også når det er som vanskeligst at hun er irritert

over Pelle og skulle ønske at alt var annerledes. Eli slites i følelsene overfor Pelle, og når hun blir sint, og ikke lenger har like sterke romantiske følelser, opplever hun ikke språket hans like fint; ”Eli Sjursdotter ble harm. Han var en plage, syntes hun[...] Hun var ikke engang glad i hans målføre lenger, det var svart tatersnakk!” (Falkberget 1996a: 62-62).

I tillegg til språk som et bilde på kulturforskjeller, blir kulturforskjellene også en forklaring på hvorfor Eli og Pelle er så forskjellige. Det at de kommer fra to ulike nasjoner kan ha en påvirkning på forholdet deres. Pelles oppførsel for eksempel forklart ut fra hans nasjonalitet; ”Pelle Jønsa var støtt så bråsinnt og streng- det lå vel i naturen hans det.”(Falkberget 1996a: 100) Man kan lure på om det er det snakk om hans natur som mann? Men som tidligere nevnt er Pelle sterkt traumatisert, derfor kan Pelles oppførsel knyttes opp til det han har opplevd. Og at det er disse traumene som gjør ham bråsinnt og streng. I og med at dette kommer fra Elis synspunkt, kan det tolkes dit hen at hun mener at det er Pelle natur som fremmedkulturell som ligger til grunn for hans oppførsel.

I tillegg til språket og kulturforskjeller, er Sjurs fiendtlige innstilling ovenfor Pelle og fremmede generellt, en hindring for forholdet mellom Eli og Pelle. Sjurs holdninger er et uttrykk for fremmedfrykt: ” Hadde det vært en norske- om det så var skjære, stinne fant skulle han ikke sagt noe om det.” (Falkberget 1996a: 34), Sjurs uttrykk for fremmedfrykt blir forklart ut fra Sjurs slektsstolthet, noe som også ligger til grunn for Elis oppførsel og styrke.

Slektsstolthet og forholdet til Sjur

Elis styrke blir forklart ut fra hennes slektstilhørighet; ”Eli Sjursdotter liknet Halgutusveätten i alt- trossig og storsinnet til det ytterste.”(Falkberget 1996a: 84) og ” ”[...] det var som hele den harde , umdegjørilige Halgutusveättens jerntross reiste seg i henne, og all ættens strie sinnlag ut av ordene.” (Falkberget 1996a: 158). Alt hun gjør, gjør hun med slektens styrke i seg. Hun er villig til å ofre mye for kjærligheten, men dette ville ikke vært mulig uten den staheten og stoltheten hun utviser, som følgelig skal ligge til slekten. Man kan på mange måter si at Eli har en sterk psyke, som klarer å gjøre dette, men en hard vinter sliter på sinnet, og ofte skildres tilværelsen som mørk; ”Her var bare kveld. Ingen morgner mer.” (Falkberget 1996a: 97) Men våren forandrer dette, og alt ser litt lysere ut, og Eli og Pelle bestemmer seg for å reise til Sverige. For Eli blir det viktige spørsmålet; hva er viktigst, kjærligheten eller slektens idealer?

Elis forhold til Sjur henger også sammen med slektsstoltheten. Hun som kommer av en stolt og sterk slekt, liker ikke at andre skal fortelle henne hva hun kan og ikke kan gjøre, selv om det er hennes egen far som dikterer. Men det er denne stolthetsfølelsen som sitter i

hos Sjur også; tanken på at hans eneste barn skal holde med fienden. Dette viser at de er begge like sta, at de begge er styrt av en gammel æreskodeks. Og det blir denne stoltheten som binder dem sammen, som også skiller dem fra hverandre. Elis følelser for Sjur viser seg som sinne og forbannelser. Eli er redd for Sjur; ”Bare far hennes ikke kom sør på seteren idag. Han kom til å skyte Pelle. Sjur Halgutusveen bar støtt bjørnebørsen. Og han hadde skutt folk før. Eli ble redd.” (Falkberget 1996a: 23).

Eli mener at der er Sjur som er skyld i situasjonen hennes. Når vinteren er på det mørkeste og sulten på sitt verste, forbanner Eli sin tilværelse; ”Hevn skulle hun ta over de menn som no hadde vært med å drevet henne ut i sulten og ensomheten- for det var mange som stod bak far hennes og egget ham opp.”(Falkberget 1996a: 84-85) Hun mener at det er mennene som har skylden i hennes situasjon. Med det mener hun det mannsdominerte samfunnet som dikterer samfunnets normer, hva som er passende, og forventet av en kvinne. Det er mennene hun fordømmer. Eli vet hvilket standpunkt Sjur har til hennes forhold til Pelle, og dette gjør at; ”Hun hatet ham! Ønsket ham ned i helvetes pøl og pine!” (Falkberget 1996a: 98). Elis følelser ovenfor Sjur kommer fram gjennom hele romanen, og gjennom hele romanen kommer også forbannelser over folk som ikke unner henne et liv sammen med Pelle; ” Pelle Jønsa fra Dalarne var alt det herligste en nitten års jente visste om, og stygt og forbannet var folk i Norge som var sint på Pelle fra Sverige--- Hun ville ikke være norsk jente mer!” (Falkberget 1996a: 142).

Avslutning

Når Eli forbanner alle som har skyld i hennes ulykke, er det mannssamfunnet som dikterer hvordan hun som kvinne skal leve sitt liv, hun sikter til. Dette kan leses som en kommentar til samfunnet i 1913 og 1905. Det kan symbolisere hvordan Norge, i denne sammenhengen representert av Eli, vil frigjøre seg fra Sverige, og kvinnene vil gjøre seg uavhengige av mennenes bestemmelse. De ville selv være med på å bestemme hvilket samfunn de skulle leve i. Også det at romanen heller mer mot det romantiske enn det realistiske, kan knyttes til 1905 og unionsoppløsningen og den følgende nasjonsbyggingen. Den nasjonalromantiske stemningen kommer frem i beskrivelser som ”[...] det var solskinn på setervollen – solskinn over løvskogen i Rugelsjølien, skoddedotter, snøfiller og solstrimer nordover måsårbene.” (Falkberget, 1996a:21). Solen som metafor blir i denne romanen sentral. Den står som et bilde på den lyse fremtiden som ligger foran det norske folk som et selvstendig folk, og norske kvinner med stemmeretten. Men den kan også ses som en metafor på den lysende fremtiden

som ligger foran Eli og Pelle. Den solrike sommeren går riktignok over i en mørk og kald vinter. Kanskje ville Falkberget med dette fortelle at det igjen vil komme vanskeligere tider.

Eli Sjursdotter kan sies å ha et klassisk tragedieplot. Eli som er romanens heltinne dør etter å ha begravd både Pelle og sønnen. Eli ser ingen grunn til å leve uten Pelle: ”for Eli var det høst og kveld for alltid.” (Falkberget, 1996a: 165). Denne heltinnerollen som Eli gestalter knytter romanen til de klassiske kjærlighetstragediene. Som en klassisk tragedie ser man enkelte koblinger til Shakespeares *Romeo og Julie*. I likhet med *Romeo og Julie*, er heller ikke forholdet mellom Eli og Pelle et akseptert forhold, og som et romantisk verk kan man se at Falkberget var påvirket av romantikken gjennom forfattere som Victor Hugo, som var en forfatter som preget hans barndom.

An-Magritt

Kort handlingsreferat

Romanen *Nattens brød: An-Magritt* starter med en kort oppsummering av historien til An-Magritts mor, Ane. Historien starter med at Ane skal stå i gapestokken utenfor kirken som straff for å ha fått et barn utenfor ekteskap som følge av en voldtekt. Denne skammen blir for stor å bære for Ane, og hun kaster seg i elva. Derfor blir An-Magritt overlatt til sin bestefar, Kiempen. Han er en tidligere staffange, og hele hans person er forbundet med mystikk og hemmeligheter. Han berger livet til An-Magritt ved å dra rundt og tigge om melk og mat til det lille barnet.

Mange år etter at Kiempen berget An-Magritts liv kommer to menn gående oppover Gauldalen fra Trondheim. De får overnatte på gårder oppover dalen. Noen dager senere kommer de til presten Jens Andersern Bernhoft. De har med seg brev fra fogden, hvor han befaler at alle bønder og leilendinger skal kjøre stein og tømmer til Cornelia smeltehytte. Disse to er kommet for å arbeide ved den nyoppstartede smeltehytta Cornelia. Det er Johannes og Jürgen som er kommet.

An-Magritt begynner å kjøre kull og malm i ung alder. Men til forskjell fra de andre kjørerne, bruker hun okse i stedet for hest. An-Magritt opplever å bli sett ned på og mobbet. Mye av dette skyldes hennes opphav, men også det at hun opptrer i et mannsdominert yrke, som jo malmkjøringa er. Romanen handler mye om det vanskelige livet som preger menneskene i fjellbygda Ålen på 1660-tallet, og deres ønske om rikdom. Mange av bøndene gir opp jordbruket for i stedet å satse på malmkjøring, noe som skal gi dem stor rikdom, men når pengene fra Kammerherren, Joakim Irgens, i Amstedam ikke kommer, får heller ikke kjørerne penger til å livnære seg og sine. Selv presten, Jens Andersson Bernhoft, lever under trange kår, og på grunn av lite penger blant folk, får heller ikke presten inn sine tiender. Den eneste som ikke lider under denne vanskelige tiden, er An-Magritt; hun betaler sin tiende, selv om hun ikke skylder noe fordi Kiempeplassen ikke er oppført i matrikkelen. Det at det går så godt for An-Magritt skyldes i stor grad den mystiske kullfogden Hedstøm som ved et tilfelle betaler henne ut av egen lomme, og siden formaner at selv om ikke de andre kjørerne får noe, så skal An-Magritt ha betalt for den jobben hun gjør.

Det påpekes ofte at Johannes konstknekt og Jürgen smelteknekt er gode lutheranere, mens innbyggerne i fjellbygda tilsynelatende ikke har så nært forhold til kristendommen. Presten frykter for menneskenes åndelige liv. Han bestemmer seg for å holde en overhøring av de unge i sognet. Mest tvil er det knyttet til An-Magritts kunnskap om religionen, men det

viser seg at det er hun som kan mest av dem som skal overhøres. Når An-Magritt og Kiempen skal dra av sted til kirken for denne overhøringa, forsvinner Kiempen da det er en fryktelig snøstorm. Etter overhøringa får An-Magritt hjelp av Johannes, Jürgen og Cimber for å lete etter Kiempen, men de finner ham ikke. Imens oppsøker Kiempen presten etter gudstjenesten for å fortelle presten om sin fortid. Morgenen etter finner man Kiempen død i en av de oppspadde gravene utenfor kirken. An-Magritt blir da alene, men hun skaffer seg en okse til, og ansetter en kjøredreng, Haftor, som blir boende på Kiempeplassen. Når den nye oxen skal kastreres kommer Hestejelkeren, og sammen med ham en liten gutt som kalles Pistolen. I løpet av timene de er hos An-Magritt får hun og Pistolen et nært forhold, og An-Magritt kjenner på følelsen av å savne søsken; ”Hun hadde aldri hatt søsken. Alltid var det et tomt rom inne i henne. I det satt ingen med samme kjøtt og blod.” (Falkberget 1996b: 236).

Johannes får etterhvert arbeid ved en smeltehytte i Gudbrandsdalen. Før han reiser overtaler Cimber ham til å fortelle An-Magritt hva han føler for henne. Johannes drar opp til Kiempeplassen, men An-Magritt er ikke hjemme; ”Han gikk lenge omkring - sa farvel til alt-” (Falkberget 1996b: 396). An-Magritt og Haftor kjører malm til langt utpå våren, på tross av dårlig sledeføre, isen på Orvsjøen begynner å bli grønn; ”Faren for å kjøre ned øket fra døgn til døgn.” (Falkberget 1996b: 398). På den siste turen fra Arvedal møter de Johannes som er på vei sørover; ”Fortapt stirret An-Magritt og Johannes inn i hverandres ansikter” (Falkberget 1996b: 411). An-Magritt blir stående å se etter Johannes til han forsvinner, og hun fortsetter videre nedover dalen til smeltehytta.

”Men je er da kar. Ho Ane var kvinnfolk”- dobbeltmoralen

En viktig forutsetning for å forstå An-Magritt er historien om hennes mor Ane og hennes skjebne. Denne historien er på mange måter et godt bilde på forskjellene mellom mann og kvinne på 1600-tallet; kvinnen blir straffet for mannens forbrytelse fordi hun er kvinne. Hun må stå i gapestokken utenfor kirken etter å ha fått et barn utenfor ekteskap, som resultat av en voldtekt. Hun blir straffet, mens mannen går fri. Denne dobbeltmoralen blir illustrert av to bipersoner i romanen; to kirketjenere sitter og snakker sammen om dette temaet, og den ene blir beskyldt for selv å ha løsunger, og svarer; ”Hm. Ja! Je vart da skreven før de der skarvongan. Men je er da kar. Ho Kiempe-Ane var kvinnfolk- det bli en himmels forskjell skuld je mene.” (Falkberget 1996b: 210). Dette viser at synet på kvinner og menn er forskjellig, og at det ikke ble ansett for å være noe galt i det at en mann har barn utenfor ekteskap, mens dersom en kvinne har barn utenfor ekteskap, ble hun straffet for det.

Morens historie er noe som forfølger An-Magritt hele livet, og oppveksten preger den

personen hun blir. Kiempe-Ane og hennes historie er noe som er gjennomgående i hele romanen. Gjennom hele fortellingen er det referanser til denne kvinnens skjebne. An-Magritt blir på mange måter definert ut fra Anes historie. Men An-Magritt definerer også seg selv ut fra Anes skjebne, og hun husker et sted i Davissalmen; ”I Misgjerning er jeg født og i Synd har min Moder undfanget mig!” (Falkberget 1996b: 163)

Hvem er An-Magritt?

An-Magritt blir første gang beskrevet som ”en femtenårs jente i betlerdrakt[...]. Hun ruvde stor for sin alder.”(Falkberget 1996b: 26). Dette er nesten det eneste man får vite om hennes utseende, bortsett fra at det beskrives at hun har langt lyst hår, som for det meste er oppsatt i en flette. Dette kan leses på den måten at det ikke er utseendet som er viktig i denne sammenhengen, at det er hennes indre egenskaper, hennes styrke, man skal feste seg ved, men det kan også leses på den måten at hun ikke er spesielt pen å se til; ”Hun ante i virkeligheten ikke om hun var sjænde eller grim.” (Falkberget 1996b: 120). Men av andre, slik som presten, Jürgen og de andre malmkjørerne, blir An-Magritt for det meste beskrevet som en vakker jente; ”Velskapt og vakker kom hun til verden fra skaperens hand-” (Falkberget 1996b: 177).

Som person er An-Magritt vanskelig å få tak på. Hun er en splittet person; sammen med de andre malmkjørerne er hun en maskulin person, mens hun sammen med Johannes er kvinnen som søker trygghet og kjærlighet. Det at hun er én person sammen med de andre malmkjørerne, og en annen sammen med Johannes, viser at hun er en kompleks person. Men det er også sammen med de andre malmkjørerne at An-Magritts personlige utvikling viser seg. Denne utviklingen ses i sammenheng med de andre malmkjørernes endrede syn på henne; hun går fra å være en som de andre ser ned på til å bli en som de heller ser opp til. Det endrede synet på An-Magritt viser seg blant annet i at ”I grunnen reknat de An-Magritt for grepa kamerat” (Falkberget 1996b: 177) De ser henne etterhvert som en likeverdige. De vil også at hun skal reise til København med klagebrev. Det eneste problemet da er at det er ”Ille at An-Magritt gikk i stakk- ellers kunne hun ha dratt til Hove” (Falkberget 1996b: 320). Riktignok sier de dette i en tilsynelatende nedlatende tone, men de andre malmkjørerne tror nok at dette er noe An-Magritt kunne gjort, dersom hun hadde vært mann. Ved første øyekast kan det virke som om kvinnene i tidligere tider hadde mindre myndighet enn mennene, og dette stemmer til en viss grad, men i mange tilfeller ”[...] viser [det] at kvinnekjønn ikke har vært til hinder for å bli overlatt myndighet” (Sandvik 2005: 127). Sandvik viser også til at kvinner hadde møteplikt på tinget, dersom de var husholdsoverhode. An-Magritt kunne i

realiteten dratt til København med klagebrevet. Dette gjaldt riktignok helst enker i høyere sosiale lag; enker etter embedsmenn kunne ta over sine død menns bedrifter, slik som f. eks. skatteinnkreving. Men An-Magritt blir etter Kiempens død omtalt som ”herre og husbond” (Falkberget 1996b: 218) på Kiempeplassen. På tross av sin sosiale lave status får hun en betegnelse som gjerne knyttes til høyere sosiale lag.

Men An-Magritt er ikke mann, hun er kvinne. Den kvinnelige siden av An-Magritt viser seg sammen med Johannes. Utover i romanen ser man at An-Magritt får mer feminine egenskaper, da helst når hun er sammen med Johannes. Dette viser at An-Magritt utvikler seg i løpet av romanen. Men An-Magritts utvikling kan også ha en sammenheng med hennes forhold til Johannes. Det at hun utvikles til å bli en kvinne sammen med Johannes, viser hvordan de feminine egenskapene hos An-Magritt trenger en utløsende faktor. Tidligere har hun ikke hatt bruk for disse, men med Johannes’ inntog i bygda våkner kvinnen i An-Magritt.

An-Magritt framstilles som aggressiv og selvsikker, i allefall utad, men hun viser også sine mer sårbare sider, i enkelte sammenhenger når hun er sammen med Johannes, eller når hun er alene; Når An-Magritt kommer kjørende i skumringen, og oksen hennes stanger ned et gravkors, føler hun at folk ler av henne, selv om det ikke er noen der som kan le av henne, men ”Menneske An-Magritt sprang i den stivfrosne stakken”(Falkberget 1996b: 36). Hun løper fra de innbilte leende menneskene. Det viser at på den ene siden at hun ikke helt kan ses på som kvinne, men heller ikke mann, og på den andre siden gir det henne menneskelige egenskaper; hun blir ikke sett på som et dyr. Men ”mennesket An-Magritt” løper i stakk, et klesplagg man vil forbinde med en kvinne. Dette blir derfor et bilde på den splittede personen An-Magritt, selv om hun er et menneske, er hun allikevel en kvinne, men på samme tid er det noe ubestemmelig over denne skikkelsen, det er noe maskulint over denne sikkelsen. Her vil forfatteren understreke at selv om An-Magritt har enkelte maskuline egenskaper, er hun først og fremst et menneske. Men på den andre siden igjen viser det at hun føler seg sosialt underlegen resten av samfunnet. Hun føler at hun må, for en hver pris, unngå å gjøre noe som kan utsette henne for latterliggjøring; ”All ydmygelse avskydde hun.” (Falkberget 1996b: 330).

Hun blir også sammenliknet med faren sin; ”I vekst og statur liknet An-Magritt far sin Ole soldat.”(Falkberget 1996b: 60) Med andre ord blir hun sammenliknet med en mann i utseende på enkelte områder. Hennes egenskaper blir heller ikke skildret som kvinnelige; hun er den eneste kvinnen som kjører malm og kull. Hun er den eneste blant menn. Dette blir også gitt som grunn til hennes oppførsel, men også her blir hun sammenliknet med faren, at hun har fått råskapen hans. Hun banner som en mann og ter seg på mange måter som en mann.

Denne maskuline siden av An-Magritt er også den som ligger til grunn for de andre karakterenes syn på henne.

Gudsengelen og skarnet

Et annet forhold som er med på å definere An-Magritt, er alle kallenavnene som blir brukt på henne; bestefaren kaller henne for "Gudsengelen", de andre kjørerne kaller henne "Garp-Magritt," og av kølfogd Hedström blir hun kalt "mor lilla". I tillegg til disse blir hun kalt "skarn", og av hytteskriver Anders Tvedt blir hun omtalt som "Det Lucifers garp-Quindebarn." Av alle andre enn bestefaren og Hedström får hun et negativt kallenavn; skarn er en betegnelse på en verdiløs bergart, den norrøne betydningen av ordet er "møkk". Dette illustrerer idealsamfunnets syn på An-Magritt, som noe verdiløst. Garp, som på norrønt betyr uredd kar(mann) eller hardhaus, ble brukt som en nedsettende betegnelse i middelalderen,. Spesielt navnet "Garp-Magritt", som hun "I malmvegen og ved Kammertjenerens smeltehytte gikk [...] under" (Falkberget 1996b: 26), sier noe om An-Magritt som person, både positivt og negativt. Positivt på den måten at det viser at hun innehar en styrke som man forbinder med mannlige egenskaper, og negativt nettopp fordi hun blir sammenliknet med en mann. Hun blir sett på som noe hun egentlig ikke er. Her kan man si at det å bli sett på som jevnbyrdig med menn er en positiv egenskap, men i et samfunn hvor det var tydelige grenser for hva som var kvinnelig og mannlig, blir det at en kvinne innehar mannlige egenskaper sett negativ på, og dermed blir hun også sett på som en raring/ outsider. Kallenavnene hennes vitner om hvilken posisjon An-Magritt har i lokalsamfunnet. Hun blir sett på som verdiløs, mye på grunn av at hun har et skittent lavstatus-yrke. Enkelte av disse kallenavnene henger sammen med de andre malmkjørernes syn på An-Magritt, et syn som utover i romanen endrer seg. Et syn som endrer seg etter overhøringen i kirken, men også etter at An-Magritt har møtt Johannes.

Konstknekten fra Freiberg

Johannes konstknekt er en mann på rundt tretti år. Han beskrives som; "Ingen førlagt mann i vekst. Ingen stor og strålende begavelse heller. Av ansikt veik og forfinet."(Falkberget 1996b: 19). Denne beskrivelsen av Johannes viser at han har noen feminine trekk. Disse blir da en motsats til An-Magritt, og dermed utfyller de hverandre; begge innehar maskuline egenskaper, og begge innehar feminine egenskaper.

Johannes beskrives som en god lutheraner, men hans store svakhet er alkoholen. Denne har mye skyld i Johannes' skjebne; han begynte på en god utdanning, men så "gled han utfor i det glade kameratliv på bierstuene og ble bortvist fra undervisningen."(Falkberget 1996b: 19). Den utsvevende livsstilen førte til stor sorg for foreldrene; "Johannes' mor gråt

sinnet tomt for tårer.” (Falkberget 1996b: 19). Hans forhold til alkoholen er noe som blir lagt merke til ved smeltehytta; ”Han kom rimeligvis ilag med Cimber til å krepere i fylla.” (Falkberget 1996b: 268). Folk har ikke mye tro på Johannes; ”Istedetenfor å gjøre manns plikt drakk han brennevin og lutendrank[...]” (Falkberget 1996b: 271). Men på tross av dette kan han det han holder på med og blir verdsatt som fagmann. Sammen med Jürgen, Anders Tvedt og Cimber er det Johannes som har ansvaret for smeltehytta. Og når driften der går dårlig blir Johannes bekymret; for ham henger smeltehytta sammen med An-Magritt; ” Hvis smeltehytten stanset, måtte han ta farvel til An-Magritt.” (Falkberget 1996b: 132)

Johannes' syn på An-Magritt

Johannes kaller An-Magritt ”Göttin”, eller ”Heidensche Göttin”. For ham er hun en gudinne, en hedensk gudinne. Det at Johannes ser på An-Magritt som en hedensk gudinne kan tolkes på flere måter; det kan ha en sammenheng med An-Magritts religiøse tro; en tro som på mange måter er en blanding av protestantisk og katolsk tro, med enkelte elementer fra folketroen. Men det kan også henge sammen med at Johannes ser på An-Magritt som en overnaturlig skjønnhet, en som ikke kan ha noen form for forhold til den kristne tro, hun er ”Hedensk i sin skjønnhet.” (Falkberget 1996b: 388). Det at Johannes ser på An-Magritt som en hedensk skapning, henger sammen med An-Magritts seksuelle makt over Johannes. Hun er en person som Johannes er villig til å forkaste hele sin tilværelse til fordel for.

An-Magritt minner Johannes om moren. I den forbindelse stiller Eiliv Grue et spørsmål; ”Var det i møtet med An-Magritt Johannes innså at også han var drevet ut av Paradiset?” (Grue 2012: 107) Paradiset som en beskyttet sfære hos mor og far, finnes ikke lenger for Johannes, for; ”Etter foreldrenes triste frafall vandret Johannes nordover med et konstlærligebrev i lommen.” (Falkberget 1996b: 19). An-Magritt blir sammenliknet med Johannes' mor også i utseende; ”En mann vil alltid fryde sig over å se den kvinne gå ved sin side som bærer hans mors himmelske billede i sitt ansikt.”(Falkberget 1996b: 94), ”An-Magritt har min moders øine og ansikt. Ved første blik fanget det min sjel.” (Falkberget 1996b: 392). Og for Johannes finnes det ”bare én ufeilbarlig kvinne i verden: ens mor!”(Falkberget 1996b: 21). Sammenlikningen mellom An-Magritt og moren viser at Johannes beundrer og respekterer An-Magritt, og det viser at han har sterke følelser for sin mor.

Johannes kaller An-Magritt hedensk som en positiv betegnelse. Men ikke alle er like begeistret over An-Magritts skjønnhet; Jürgen smelteknekt ser også på An-Magritt som en hedensk skapning, men da i en mer negativ betydning enn Johannes; ”O, den hedenske

papistkvinne fra Kiempeplassen![...] Hun forvillet konstknektens naturlige sanser.” (Falkberget 1996b: 299). For Jürgen, som den gode lutheraner han er, er hedendommen en trussel for tilværelsen, en trussel som lokker de beste menn ut på gale veier. Jürgen på sin side ”fryktet alt kvinnekjønn.” (Falkberget 1996b: 93). Men til tross for sin frykt for kvinner, ser også han at ”Hun vokste fra dag til dag stor og skjønn. Og grusom!” (Falkberget 1996b: 301). Selv om Jürgen frykter An-Magritt og henns makt over Johannes, ser han at An-Magritt er ei pen jente. Dette viser An-Magritts makt over mennene i hennes omgangskrets. Jürgen er svært skeptisk til An-Magritt og hvilken virkning hun har på Johannes; ”Johannes fornektet snart sin Lutherske trosbekjennelse.” (Falkberget 1996b: 299).

Forholdet mellom An-Magritt og Johannes

Forholdet mellom An-Magritt og Johannes bygger på det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret beskyttelse- trygghet. Johannes vil beskytte An-Magritt, men An-Magritt har et noe anstrengt forhold til menn, og ser med skepsis på beskyttelsestrangen til Johannes; ”Ingen i verden beskyttet garp-Magritt.”(Falkberget 1996b: 41) Hun har vanskelig for å tro at noen er snill mot henne; ”I kojene opplevde An-Magritt det uvirkelige: Vennlige ord! Vennlige smil!”(Falkberget 1996b: 44). Utad viser ikke An-Magritt at hun trenger kjærlighet, men innerst inne lengter hun tilbake til Johannes’ kjærtegn. Johannes’ trang til å beskytte An-Magritt viser seg ved flere anledninger; Johannes står på An-Magritts side når hun og de andre kjørerne blir lurt for betaling for lassene sine. Men også ved to anledninger hvor An-Magritt er i ferd med å fryse ihjel; ”Tanken kom tilbake og skrek: Er An-Magritt ihjelfrosset?” (Falkberget 1996b: 270). An-Magritt på sin side søker ikke beskyttelse åpenlyst, men man kan allikevel lese en viss form for lengsel etter beskyttelse. Det at An-Magritt lengter etter beskyttelse, og på samme tid ikke gjør det, er også med på å bevise at hun er en kompleks skikkelse som innehar egenskaper som kan knyttes opp mot de tradisjonelle kvinneidealene, men også mannsidealene; Det er først når An-Magritt er sammen med Johannes at hun våger å være mer kvinnelig: ”Het og forlegen prøvde An-Magritt å skjule det nakne kne.” (Falkberget 1996b: 411). Hun har fått hull på stakken, og når hun møter Johannes, forsøker hun å skjule det. Det er ikke bare når hun er i nærheten av Johannes at An-Magritt blir mer feminin; ”Hun spisset ørene når namnet hans kom på tale[...]” (Falkberget 1996b: 46), og hun gjemmer ansiktet bak håret ”Kvinnens første slør”(Falkberget 1996b: 250), når hun overfor Pistolen nevner Johannes. I tillegg til dette, vil også An-Magritt pynte seg for Johannes; i kirken tar hun på seg morens kirkeklær, og hun retter på klærene og håret når hun er i nærheten av Johannes.

Det er ikke bare An-Magritts skepsis til Johannes, og menn forøvrig, som ligger som en hindring mellom dem. Johannes og An-Magritt kommer fra to forskjellige kulturer, både nasjonalitet og sosial tilhørighet har en innvirkning på deres forhold.

"[...]de hørte til en annen stamme"

Kulturforskjellene i *An-Magritt* kommer til uttrykk for det meste gjennom karakterenes språkføring. Språkforvirring er en gjennomgående problemstilling i romanen. Men også det at An-Magritt og Johannes kommer fra to vidt forskjellige bakgrunner; hun kommer fra fattige kår, oppdratt av bestefaren, mens han kommer fra en nokså velstående familie i Tyskland, og har en viss utdanning. Johannes kan uttrykke seg på "forståelig lakei-dansk" (Falkberget 1996b: 20), men det er tysk som er hans språk, som han av og til snakker til An-Magritt. Selv om hun ikke forstår alt "lyttet [hun] oppmerksomt til det Johannes sa. Hans vakre målføre ville hun lære." (Falkberget 1996b: 139). Men selv om An-Magritt ikke forstår alle ordene Johannes sier til henne, er det noe inne i henne som allikevel forstår det. Dette fenomenet forklares av fortelleren som at; "I hver kvinnes barm sitter en usynlig lyntranslatør." (Falkberget 1996b: 288).

I utgangspunktet er det ingen som stiller seg i veien for deres forhold, men som tidligere nevnt, er Jürgen nokså skeptisk. Han bekymrer seg for at An-Magritt forfører og forleder Johannes; "Det skarns pikebarn måtte ved sin trolldomskonst ha forhekset broder Johannes." (Falkberget 1996b: 94). Men hans motvilje henger sammen med hans syn på kvinner generellt; "Han fryktet alt kvinnekjønn. Fryktet! Fryktet! Bare tanken fikk ham til å skjelve." (Falkberget 1996b: 95) Når Johannes påstår at An-Magritt er fra Paradis, "makter [han] ikke svare. Han visste bare om en kvinne der: Eva! Vår jordiske moder!" (Falkberget 1996b: 42) Han vil ikke sammenlikne An-Magritt med Eva. For ham er Eva den eneste som kommer fra Paradis, An-Magritt kommer ikke fra Paradis.

Religionen og utdannelsen

I tillegg til de språklige forskjellene, er religion og utdanning en viktig forskjell mellom Johannes og An-Magritt. Johannes blir beskrevet som en god lutheraner. Mens An-Magritt på sin side ikke er like utlært i den lutheranske tro;

Hun ble aldri tilholdt kommunion - av den enkle grunn at hr. Jens neppe visste om noen An-Magritt Olsdatter [...] An-Magritt husket visst ikke stort av sin Katekismus og Davids salmer-- for det var verdestyggelig som denne forvorpne lausungen til Ole soldat og Kiempe-Ane svor. Hun anropte både himlen og helvete ute på malmplassen om nettene. (Falkberget 1996b: 27)

Når presten bestemmer seg for å ha en høring i kirken, fordi han ”gruet [...] for sine sognebarns store og grensesløse uvidenhet” (Falkberget 1996b: 155), viser det seg at dette inntrykket av An-Magritt ikke stemmer. An-Magritt er den eneste som kan svare godt for seg og overrasker alle i kirken, og beviser med det at selv om hun har et grovt språk, er hun allikevel godt utlært i Luthers Katekisme. Denne episoden i kirken blir et vendepunkt i historien; fram til nå har An-Magritt bare være den ”forvorpne lausongen til Ole soldat og Kiempe-Ane” (Falkberget 1996b: 27), uten noen form for innsikt i den lutherske tro, men nå ser mange på An-Magritt med andre øyne. Ikke riktig beundrende, men i alle fall litt mindre nedlatende. Med på dette er også det at An-Magritt synes å få støtte fra Hedstrøm, Johannes og Cimber. I tillegg til at hun har viktige støttespillerer, viser hun også at hun sitter inne med en kunnskap som mange av de bedrestilte ungdommene i bygda ikke innehar. Noe som igjen er med på å øke hennes anseelse blant befolkningen. Dette vendepunktet er også et vendepunkt for An-Magritt, etter dette viser hun stadig oftere sine feminine sider, ettersom hun oftere er sammen med Johannes.

Den religiøse forskjellen mellom dem, viser også at det er en forskjell på deres akademiske kunnskaper; Johannes har gått på skole, og An-Magritt har lært det hun kan av bestefaren. Det viser en forskjell også i deres sosiale tilhørighet; de som har midler til utdanning og de som ikke har. Selv om det viser seg at An-Magritt innehar gode kunnskaper om den religiøse troen, er det store forskjeller mellom henne og Johannes når det kommer til utdanning. Denne forskjellen mellom dem blir dermed også et hinder for dem; ”Hun - datter av Ole soldat og Kiempe-Ane - kan umulig vente å få en studert mann.” (Falkberget 1996b: 322). På et tidspunkt uttrykker Johannes at han ikke har noe til overs for uuttannede; ”Han foraktet alle ulærde.” (Falkberget 1996b: 124). Med dette skulle man tro at dette også skulle gjelde An-Magritt, men han er villig til å ”[...] fornekte sin visdom-glemme sin slette latin og mangelfulle smeltekonst og kle seg i sekk og årke for å leve livet i hennes nærhet.” (Falkberget 1996b: 125). Selv om Johannes uttrykker sin misnøye overfor ulærde mennesker, spiller det ingen rolle om An-Magritt er en av dem. For ham er An-Magritt en gudinne.

Både språk og utdanningsnivå er et tegn på de kulturelle forskjellene mellom An-Magritt og Johannes. Et bilde på disse forskjellene blir grinda;

Der stod de to hver sin side grinden. I den tyske konstknexs øyne et gjerde ingen av dem kunne stige over. Men for An-Magritt var den grinden- den forblåste og sundriksede grind som nå måtte byttes i en ny så sau og geit slapp smyge ut og inn.[...] Det hender- for det

meste- at to mennesker må stå alle sine dager på hver sin side av- en grind. (Falkberget 1996b: 140- 141)

Her ser vi også hvordan Johannes og An-Magritt ser forskjellig på forholdet dem i mellom; Johannes ser at det er hindringer i vegen for dem, slik han har gjort det hele tiden;” Han visste hun hørte til en annen stamme. Og like fullt var de barn av samme smertens og gledens verden.” (Falkberget 1996b: 64). Johannes ser deres ulikheter, men også deres likheter. Han ser at hindringer slike som utdanning, sosial tilhørighet og nasjonalitet er faktorer som står i vegen for et forhold med An-Magritt. Mens An-Magritt på sin side bare ser ting slik de er der og da. Hun ser ikke den overførte betydningen i ting rundt seg. For henne er det ingenting som står i vegen for dem. Alle ting er som de er. Er de ødelagte, må de erstattes med nye og fungerende ting som gjør den jobben de er ment å gjøre. Slik framstilles An-Magritt som en mer praktisk person enn Johannes. Johannes vet at det er for mange hindringer for at han og An-Magritt skal kunne leve sammen, dette er en viktig forskjell på An-Magritt og Johannes; An-Magritts praktiske side, og Johannes drømmende, men allikevel realistiske side. Johannes ser de hindringene som ligger mellom dem, hindringer ingen av dem kan komme over. Eller er det motsatt; at det er An-Magritt som er drømmeren som ikke ser hindringene mellom dem?

Stolthet og oppreisning for familien

An-Magritts styrke kommer til syne først og fremst i det at hun er den eneste kvinnen som kjører malm og kull. Hun lever i et mannsdominert samfunn, hvor hun med enkelte unntak er eneste kvinne. Hun blir i stor grad påvirket av dette livet; kjøre kull og malm i all salgs vær på vinteren, og det mannlige selskapet hun omgir seg med, er med på å gjøre henne til ei sterk kvinne som ikke lar seg pille på nesen av kommentarer, i alle fall ikke utad. Når det er fare for at det ikke vil være arbeid å få som malmkjører om vinteren, er hun villig til å gjøre mye for å slippe å gå rundt på gårdene å tigge; ”Heller ligge luset i kløbrennerkojene hele vinteren enn å betle.”(Falkberget 1996b: 70). Det å gå mellom gårdene for å tigge og be om mat, er ingen verdig tilværelse. An-Magritt får lov til å starte med kullbrenning. Dette er et risikabelt arbeid, noe som An-Magritt får erfare. Etter en stund er det noe som går galt med kullbrenningen, og det ender med at An-Magritt så godt som ofrer livet for å redde kullmilen. Alle som har kommet til for å hjelpe til, blir vitne til noe som kan se ut som om An-Magritt faller ned i kullmilen, men heldigvis går det bra. Hun får bare noen brannskader i ansiktet; ”Inne i kojen lå An-Magritt. Hun klaget ikke over pine.” (Falkberget 1996b: 118). Selv om hun ikke klager over smertene, er hun allikevel bekymret over hvordan hun vil se ut etterpå;

”No bli je fil lik ’n Jürgen i ansiktet?” (Falkberget 1996b: 118). Jürgen har kopparr i ansiktet. Det at hun er bekymret for utseende viser at hun tross alt har forfengelige sider.

Pågangsviljen hun viser når hun sliter med kullbrenning og malmkjøringen, kommer av hennes drøm og håp om å kunne skape seg en bedre framtid, slik at andre ikke kan rakke ned på henne. An-Magritt vil bygge større gård, hun vil ansette en ekstra kjøredreng, og kjøpe flere okser for å kjøre med. I likehet med alle andre i bygda drømmer også An-Magritt om rikdom, men for henne er dette en langsiktig drøm, hun vil bygge seg gradvis opp, hun skjønner at det ikke er noen lett vei til rikdom. Et bilde på hennes drøm om rikdom er at hun ønsker seg smykker; ”Hun tenkte på søljer og brystnåler - for ennå eiet hun ikke et eneste smykke å feste i linserken. Og ingen fingerring!” (Falkberget 1996b: 226). I likhet med de andre som er knyttet til smeltehytta, vil også An-Magritt oppnå rikdom. Men for hennes del henger denne drømmen om framtida sammen med ønsket om å rette opp familiens rykte. Hun vil ikke at folk skal se ned på henne og hennes familile på grunn av Kiempens fortid eller Anes skjebne. Hun vil bli en som andre skal se opp til, ikke ned på.

An-Magritt er også en forkjemper for rettferdighet; når malmkjørerene blir lurt og får betalt for lite, står hun opp og krever sin rett; ”Nei de klarte ikke å snyte An-Magritt--- Hun kunne alt multiplikasjonstabellen og reknet både intrader og utpenning.” (Falkberget 1996b: 285) ”Enkene- tre i tallet-[...] kåret henne stilltiende til skytspatron.” (Falkberget 1996b: 326). An-Magritt blir den fremste blant de få kvinnene som kjører malm. Dette viser at hennes styrke også ligger i det å stille opp for andre og svakere mennesker. Det viser at hun, som er en som står utenfor, beskytter og hjelper andre, slik at de ikke skal havne utenfor slik som henne.

Avslutning

Analysen har vist hvordan Johan Falkberget setter hendelser fra sin egen samtid inn i en historisk ramme. Et av de sentrale motivene i denne romanen er dobbletmoralen knyttet til seksualitet, noe som gjør at denne referansen også er knyttet opp mot den historiske konteksten og Falkbergets egen samtid på den måten at den viser forskjellen mellom 1600-tallet og Falkbergets samtid når det kom til dette spørsmålet, og hvilke endringer som hadde bitt gjort i løpet av de siste drøyt tre hundre årene på dette området. Dette igjen er noe som gjør at analysen blir knyttet til kjønn, og forskjellene mellom kjønnene.

I *Litteraturteoretisk leksikon* refereres det til Georg Lukács som påpeker den historiske romanens evne til ”å reflektere over krigspregede historiske overgangstider” (Lothe m. fl. 2007: 89). Denne betegnelsen passer godt på både *Eli Sjursdotter* og *An-Magritt*. Begge tar

for seg historiske perioder som er preget av politiske uroligheter i Norge. I tilfellet *An-Magritt* er det perioden romanen ble til i som rettfærdiggjør denne definisjonen: romanen reflekterer over den politiske spendte situasjonen i Europa på slutten av 1930-tallet gjennom å se beslektede hendelser i en historisk kontekst, eksempelvis økonomisk usikkerhet og menneskesyn. Temaet i *An-Magritt* er rettet mot Falkbergets syn på mennesket. Falkberget plasserte handlingen i flere av sine romaner i en annen tid enn hva han skildrer. Han skildrer kulturmøter mellom mennesker i *An-Magritt* og *Johannes*, og det viser hans menneskesyn, det at et menneskes bakgrunn og opphav ikke skal være til hinder. Hans humanistiske budskap i denne romanen blir en slags kommentar til den ideologiske kampen i forkant av 1940. Men også det faktum at han skildrer de økonomiske problemene fra 1930-tallet i en 1600-talls kontekst viser at forfatterens samtid preget hans litteratur. Dette viser igjen til at; "[...] når hendelsene og konfliktene i en historisk roman framstilles av en forfatter som lever i en annen tid, vil en kombinasjon av forfatterens tid, horisont, interesser og verdisystem [...] prege hans eller hennes litterære presentasjon av det historiske stoffet." (Lothe m. fl. 2007: 89). Det at forfattere av historiske romaner vil være påvirket av samtiden, vil kunne føre til at den historiske fremstillingen ikke alltid vil være nøyaktig. Dette viser igjen til Kjetil Flatins påstand om at Falkberget kanskje ikke alltid var like historisk orientert når han skrev, til tross for grundige historiske undersøkelser. Men Falkbergets fremstilling av historien er troverdig. Dette kommer til syne i hans fremstilling av *An-Magritt* i forhold til *Johannes*: romanen viser to ulike personer, en kvinne og en mann, og man ser raskt at det er forskjeller mellom dem, samtidig som menneskene som omgir dem representerer det verdisynet som lå til grunn for hva som var regnet for kvinnelig og mannlig. Gjennom forholdet til *Johannes* utvikler *An-Magritt* seg til å bli mer lik den kvinnelige stereotypen som samfunnet mener er en akseptabel representant for sitt kjønn.

En analyse som er inspirert av nyhistorisme og som dermed ser på hendelser og strømninger i forfatterens samtid vil kunne falle i den fella det er å se nettopp sammenhengen i historien som en forklaring på fortellingen. Kanskje var ikke forfatteren opptatt av dette i det hele tatt, men at det var det historiske han var interessert å få fram. Analysen viser at det er vanskelig for en forfatter å ikke bli påvirket av sin samtid når han skriver en historisk roman.

Sammenfattende drøfting

Er så framstillingen av Eli og An-Magritt og deres forhold til Pelle og Johannes historisk troverdige? Jeg vil svare *ja*. Eli og An-Magritt kommer fra to forskjellige bakgrunner, og har dermed ulike forutsetninger for den styrken de utviser. Framstillingen av disse to kvinneskikkelsene er troverdige rent historisk på flere områder. Det at Eli framstilles som en kvinnelig skikkelse, med enkelte maskuline trekk, og An-Magritt som en maskulin kvinne med feminine trekk, viser de komplekse personlighetene som Falkberget skildret, men også hvordan 1600- og 1700- tallets kvinner måtte være i besittelse av ulike egenskaper, både kvinnelige og mannlige for å kunne overleve.

Seksuell dobbeltmoral/ kvinnesyn

Med innføringen av allmenn stemmerett i 1913 og de Castbergske barnelovene i 1915 ble kvinnes kår i Norge betraktelig bedret i forhold til hvordan de var på 1600- og 1700- tallet. Kanskje var det disse endringene Falkberget hadde i tankene når han skrev historien om Ane, for å vise hvordan samfunnet var da, til sammenlikning med hvordan det var i Falkbergets samtid. Men er denne framstillingen av Anes historie troverdig? I følge forordningen fra 1617 skulle både menn og kvinner bøte for leiermål, begge var like ansvarlige, det var ikke før i 1671 at soldatene ble fritatt straff, og hvilket innebar at kvinnen ble sittende igjen med ansvaret alene. Dette vil med andre ord si at ifølge lovgivningen på 1650-tallet, skulle Ole soldat blitt straffet for det han gjorde mot Ane. Hvorfor blir han ikke det? Historien om Kiempe-Ane som ble voldtatt av Ole soldat, og som ble straffet for det, viser til fortidens dobbeltmoral når det kom til seksualitet. Som vist i analysene, var holdningen at en mann kunne ha barn utenfor ekteskap, mens en kvinne ikke kunne ha det. Grunnen til Ole soldats manglende straff kan kanskje forklares ut i fra Anes sosiale stand; dersom Ane og Kiempen ikke hadde tilhørt samfunnets lavere klasse, ville sannsynligvis Kiempen krevd erstatning for Ane, men som tidligere straffedømt, tilhører de to en lavere sosial stand, noe som i sin tur førte til at de ble bygdas utskudd. Men forklaringen kan også ligge hos Falkberget; det at han ikke hadde gode nok kjennskap til 1600-tallets rettspraksis på dette området.

Selv om romanen stort sett er realistisk, er elementer i historien om Ane det som trekker troverdigheten ned. Men dette er bare en liten detalj som i det store og hele ikke gjør noe med historiens troverdighet på et overordnet nivå. Dobbeltmoralen, og holdningen til kvinnene, som skildres i denne fortellingen er representativ for den holdningen som rådet i dette samfunnet; kvinnen var på mange måter underlagt mannens myndighet, først sin far fram til hun giftet seg, deretter sin ektemann. Dersom hun ble krenket, var hun, som tidligere

nevnt, avhengig av at mannlige familiemedlemmer kunne stille opp å kreve erstatning for henne. Kanskje er en av grunnene til Sjurs reaksjon på Elis forholdt til Pelle, at Pelle, i Sjurs øyne, krenker Eli. Men også det at han ikke har valgt sin svigersønn selv? Det at Sjur ikke mener at Pelle er god nok for Eli er også en av grunnene, men dette er begrunnet i Pelles nasjonalitet, heller enn faktorer slik som sosial stand.

Eli og An-Magritts seksuelle makt

Eli og An-Magritt har begge en seksuell utstråling som påvirker deres forhold til mennene. Dette er noe av de felles egenskapene hos Eli og An-Magritt. De blir begge beskrevet som pene jenter. Men forskjellen ligger i at fokuset på utseendet ikke er like stort hos An-Magritt. Dette kan ha noe med alderen deres å gjøre; Eli er atten år, mens An-Magritt er femten år. Det at Eli er mer moden enn An-Magritt kan ha noe å si for deres innvirkning på mennene, men også An-Magritt ser ut til å ha en innvirkning på noen av mennene hun omgir seg med. Det man kan legge merke til er at An-Magritt ikke ser ut til å ha noen seksuell innvirkning på de mennene hun kjører malm sammen med, bortsett fra at de ser på henne som en vakker jente. Heller ikke dregen Haftor ser ut til å se på An-Magritt på den måten. Den som derimot ser ut til å se An-Magritt som en seksuell skikkelse er, foruten Johannes, Jürgen. Han ser henne som en fristerinne, en som leder menn inn på gale stier. Jürgen er rett og slett redd for An-Magritt, ikke for sin egen del, men han er redd for hvilken virkning An-Magritt har på Johannes. Jürgen blir dermed en som bekrefter 1600-tallets syn på kvinnen; kvinnen som fristerinne og som forleder den frommeste mann. Eli blir beskrevet som et ”villdyr” (Falkberget, s. 82). Dette kan oppfattes som ukvinnelig, i den forstand at det var upassende og uanstendig i tiden. På den andre siden kan man også se på Elis dyriske side som et bilde på Eli som en naturkvinne. Dette igjen peker på Falkbergets romantiske tendenser, som både Andersen og Amdam peker på. For Eli er det også, som vist tidligere, seksualdriften som skaper problemer for henne. Dette viser igjen til at kvinnens seksualdrift er ofte noe som skaper problemer i Falkbergets romanunivers. Kan man skimte en streng moralsk refser i Falkberget som har skildret dette som et problem? For både Ane og Eli, som begge er ugift, er seksualiteten noe som gir dem mer problemer enn lykke. Kanskje er det nettopp Anes skjebne som gjør at An-Magritt har et anstrengt forhold til menn, at hun er redd for at det samme skal hende med henne. Men Eli tenker ikke på hvilke konsekvenser hennes forhold til Pelle vil få. For henne er det kjærligheten som er sterkest. Forventningene til henne som en anstendig ung kvinne er ikke noe som opptar tankene hennes.

Hvem er An-Magritt og Eli?

Hva er det som skiller An-Magritt og Eli? Det som skiller de to kvinnekarakterene er hovedsaklig graden av maskulinitet. An-Magritt er uten tvil mer maskulin enn Eli. Hun kjører malm sammen med omtrent bare menn og banner, i motsetning til Eli som blir omsorgsperson, og kvinnen som står for matlagingen. Eli blir også et bilde på den tradisjonelle kvinnen; hennes hovedoppgave på sommeren er seterdriften, og med dette kan man også anta at hun tar seg av resten av husstellet hjemme på gården.

Både An-Magritt og Eli er splittede personligheter. Hos An-Magritt ser man at hun er én person når hun kjører malm. Da er hun den maskuline personen som kan gjøre arbeidet like godt, om ikke bedre enn mennene, mens hun er en annen person når hun er sammen med Johannes. Da er det kvinnen An-Magritt som kommer til syne. Som vist utvikler An-Magritt seg som kvinne gjennom romanen, noe som henger sammen med relasjonen til Johannes. Dette igjen viser til det Beauvoir mener når hun sier at man ikke fødes som kvinne, men blir det ved personlighetsutvikling. Men denne utviklingen hos An-Magritt henger utvilsomt sammen med hennes bekjentskap med Johannes. Før Johannes kommer inn i livet hennes, er hun den maskuline personen som kjører malm, men etter hvert som hun blir kjent med Johannes utvikler hun seg sakte til å bli en kvinne som er opptatt av både utseende og smykker. Etter ulykken ved kullmilen, er hun bekymret for arrene hun vil få i ansiktet. Og hun uttrykker senere et savn av både sølje og fingerring. Man kan stille spørsmål om hennes framtidsdrøm henger sammen med Johannes: hennes ønsker om luksusartikler som smykker, viser hvordan hun ved å opparbeide seg rikdom og velstand, kanskje vil være en verdig kvinne for Johannes. Mener hun at hun ikke er en verdig kone for Johannes med mindre hun har gjenstander som viser til hennes velstand?

For Elis del er det nærmest det motsatte som skjer; hun er skildret som den typiske kvinnen før hun møter Pelle. Etter at hun har møtt Pelle, veksler hun mellom å være feminin og maskulin. Hennes maskuline sider kommer tydeligst fram når hun alene bygger på huset deres. Men også Eli som kvinne utvikler seg sammen med Pelle; hun går fra å være betegnet som ”jente” til å bli en ”kvinne”. Denne utviklingen hos både An-Magritt og Eli viser at mennenes inntog i deres liv er en utløsende faktor. Det er dette Beauvoir mener med at man blir kvinne i løpet av livet. Men historien viser at det må en mann til for at kvinnene skal kunne definere seg ut fra forskjellen til mennene. Mennene blir den utløsende faktoren for kvinneligheten. Kvinnene blir ”den andre” fordi de er noe annerledes enn mannen. Eli og An-Magritt blir definert ut fra det de ikke er.

Eli og An-Magritts syn på menn

Et viktig aspekt i romanene er Eli og An-Magritt sine syn på menn, og deres forhold til mennene som omgir dem. Da blir forholdet til de mennene som står dem nærmest, en viktig faktor. Forholdet de har til familien, og mennene der vil også påvirke forholdet de får til menn som Pelle og Johannes. Men også menneskene ellers som utgjøre deres verden er en viktig faktor for hvordan deres forhold til omgivelsene og mennene er.

Når det kommer til mennene i deres familier, er det en forskjell mellom Eli og An-Magritt. Eli vokser opp sammen med sin far, og har et godt forhold til ham inntil hun møter Pelle, men da utvikler Elis syn på Sjur seg til å gå over til noe hun selv uttrykker som hat. An-Magritt på sin side har aldri møtt sin far, men hun vet hva han heter; ”I den smerte som heter savn tenkte An-Magritt: ’n far – Ole soldat- har aldri lagt handen på hodet mitt.” (Falkberget 1996b: 89). An-Magritt vokser opp sammen med sin bestefar, Kiempen. De to har et godt forhold, og Kiempen er den eneste An-Magritt har. Både Eli og An-Magritt har et anstrengt forhold til sine fedre. Eli på bakgrunn av Sjurs reaksjon og holdning til hennes forhold til Pelle, og An-Magritt fordi hun aldri har kjent sin far.

Eli og An-Magritt er to ulike personer, og har dermed et ulikt syn på menn. Men Elis syn på menn utvikler seg utover i romanen til å bli mer anstrengt, og dermed mer likt An-Magritts syn. Eli lover hevn over de menn som har skyld i hennes skjebne, mens An-Magritts syn på menn kan man sette i sammenheng med Anes historie. An-Magritt sitter med en hevnfølelse i seg; ”Hver tanke var: Hevn! Hevn! Hevn![...] Alle mennesker i verden døde og levende- var skyld i at mor hennes sto botskledd i gapestokken og stupte seg ut i fossen.” (Falkberget 1996b: 50). An-Magritts forsiktige tilnærming til menn henger dermed sammen med hvordan hennes mor ble behandlet av både Ole soldat, men også det mannsdominerte samfunnet.

Styrke og familie

Et annet fellestrekk ved Eli og An-Magritt er deres styrke. De er begge kvinner med en sterk vilje. Men det som skiller dem fra hverandre, er bakgrunnen deres, og dermed har de forskjellige motiver for styrken sin. Eli kommer fra trygge omgivelser på slektsgården Halgutusveen, hvor hun bor sammen med faren sin, mens An-Magritt vokser opp på en liten plass sammen med bestefaren sin. Eli kommer fra en velstående slekt, mens An-Magritt kommer fra fattige kår. Dette gjør at An-Magritt og Eli på mange måter foretar hver sin klassereise; An-Magritt drømmer om en reise oppover, og begynner på den når hun får kjøpt den andre oksen, og ansetter Haftor. Eli på sin side foretar en omvendt klassereise; hun ender

opp i fattigdom, uten mat og sikkerhet.

An-Magritts motivasjon for å gjøre som hun gjør, er hennes drøm om framtiden. Hennes mål er å rette opp familiens dårlige rykte, og gjenopprette deres anseelse i bygda. Hun vil gi oppreisning til både Kiempen, som er dømt for hestetyveri, men også morens rykte vil hun gjenopprette gjennom å bygge seg selv opp. Men også det at hun kjemper for rettferdighet når hun krever rett betaling for arbeidet, er et tegn på hennes motivasjon. Det er en stahet i An-Magritt som man også kan kjenne igjen i Eli. For Elis del er det kjærligheten som er den største drivkraften. I likhet med An-Magritt er Eli og også ei sta jente som ikke vil la seg diktere av normer og samfunnets forventinger til kvinnen. Elis og An-Magritts forhold til familien er en fellesnevner for deres styrke. Men det som skiller dem er at der An-Magritt vil bygge opp igjen familiens anseelse i bygda, vil ikke Eli at familiens fortid skal stå i veien for hennes lykke. Eli bruker familiens stahet og stolthet til å forsvare sine handlinger; Halgutusveätten ikke er et folk som gir seg bare de møter litt motgang.

Pelle og Johannes

Hva er det som gjør An-Magritt og Eli forskjellige fra Johannes og Pelle? Både An-Magritt og Eli har enkelte maskuline egenskaper, og Johannes og Pelle har enkelte feminine egenskaper. Dette gjør at de utfyller hverandre; An-Magritt og Eli er feminine når de er sammen med de maskuline mennene, mens de er maskuline når de er alene. Johannes og Pelle er derimot feminine når de er alene.

De to sentrale mennene i romanene, Johannes og Pelle, blir på mange måter skildret som motsetninger til kvinnene. Både Johannes og Pelle blir tillagt enkelte feminine trekk. Johannes blir beskrevet som veik og forfinet i ansiktet, og Pelle blir beskrevet som ung og vakker med langt lyst hår. Dette blir da en motsetning til kvinnene som har enkelte maskuline egenskaper. Disse kvinnelige trekkene er felles for Pelle og Johannes, ellers er de to ulike skikkelser, men også deres beskyttelsestrang overfor Eli og An-Magritt er en av deres felles egenskaper. Trangen til å beskytte kvinnene er det som blir regnet som de tradisjonelle maskuline egenskapene. Det som skiller Pelle og Johannes, er at de har ulike bakgrunner. Pelle kommer fra enkle kår i Sverige og har vært soldat under general Armfeldt, mens Johannes kommer fra middelkalsses i Tyskland, utdannet og bereist. I tillegg til dette skiller det noen år på alderen deres; Pelle er atten år og Johannes er rundt tretti år gammel.

Det at forfatteren har ilagt både Johannes og Pelle kvinnelige egenskaper kan komme av behovet for å vise skikkelser som utfyller de sterke kvinnene. Men det kan også komme av at

forfatteren ville vise flere sider ved mennesket, det at ethvert menneske innehar både feminine og maskuline sider, og at det er blandingen av disse som utgjør et helt menneske. Falkberget så på mennesket som et komplekst vesen, og viser at alle har en person i sin nærhet som kan hente fram skjulte sider i seg.

"Der stod de to hver sin side grinden"- hindringer for kjærligheten

Selv om kvinneskikkelsene i de to romanene er nokså like, er motivene i de to romanene ulike. I romanen *Eli Sjursdotter* er budskapet at kjærligheten er verd et hvert offer, og man er villig til å gjøre mye for kjærligheten. I romanen *Nattens brød: An-Magritt* er det derimot hvordan utdanning og sosiale forskjeller står som hindringer for kjærligheten. Det som binder de to romanene sammen, er tematiseringen av hvordan kjærligheten ikke kjenner noen grenser, hverken nasjonale, eller sosiale, samtidig som kjærligheten allikevel møter på hindringer gjennom fordommer fra omgivelsene.

Hvor ligger de kulturelle hindringene hos An-Magritt og Johannes? Sett bort i fra de språklige forskjellene mellom An-Magritt og Johannes, er utdanning og sosial status et hinder for forholdet mellom dem. Hvordan spiller så deres oppvekst og utdanningsnivå inn på forholdet deres? I denne sammenhengen er utdanning og sosial status to sider av samme sak. For An-Magritt spiller disse forskjellene ingen rolle, mens for Johannes er de mer tydelige, noe som gjør ham mer usikker, men han velger til slutt å se bort fra disse. Igjen kan man spørre hvem av dem som er realisten av dem; Johannes som ser de overførte betydningene? Eller er det An-Magritt som ikke ser noen hindringer mellom dem? Svaret kan man si ligger i Falkbergets syn på menneskelig likhet, og hans sosialistiske holdninger, det at sosial stand ikke skal være noen hindring. Det at An-Magritt ikke ser hindringene mellom henne og Johannes, gjør at An-Magritt blir bæreren av romanens norm på den måten at det er hun som fremmer synet på at sosiale forskjeller ikke skal stå i veien for kjærligheten.

For Eli er det Pelles nasjonalitet som er den største hindringen for deres forhold; det at Pelle er svensk fører som tidligere nevnt til at Sjur motsetter seg dette forholdet fra første stund. Ville Sjur sett på Pelle med andre øyne dersom han var fra Jämtland eller Härjedalen, fra områder som tidligere var norske områder? Trolig ville ikke dette gatt noe å si for Sjur, så lenge Pelle var en av soldatene som var med i den svenske hæren, regnes han som svensk. I det hele tatt er mennenes nasjonalitet en hindring i og med at nasjonalitet også henger sammen med språk. Både for Eli og An-Magritt er mennenes språk en utfordring, og i begge tilfellene oppstår det språkforvirringer i begynnelsen. Men etterhvert som de begge lærer seg å forstå språkene, utvikler det seg til at både Eli og An-Magritt helst vil snakke Pelles og

Johannes' språk. De vil snakke og lære mennenes språk. Dette for å skape en nærhet til mennene, men også for å bli mer lik dem.

Historiske referanser

Hvordan kommer forfatterens samtid fram i romanene? I 1905 ble Norge en selvstendig nasjon. Nå skulle nasjonen Norge bygges opp igjen. Falkbergets innsats i så måte var gjennom litteraturen; *Eli Sjursdotter* har som tidligere nevnt nasjonalromantiske trekk ved seg. Gjennom å vise til forholdene i 1719, rettferdiggjør Falkberget unionsoppløsningen i 1905. Ved å vise til hvordan befolkningen reagerte etter flere invasjon av svenske tropper, viser han at selv om unionen med Sverige var en fredelig periode, var historien som lå mellom disse to landene, ikke like fredelig, spesielt i Trøndelag. Falkberget selv som var født og oppvokst nær grensen til Sverige, og som enda oppholdt seg i hjemtraktene i 1905, kjente nok godt til historiene fra ufredsårene på 1600- og 1700- tallet. Men det som er påfallende i *Eli Sjursdotter* er at det ikke er noen referanser til gruvedriften i områder, foruten en og annen henvisning til noen malmkjørere. Heller er det ikke noe som forteller om freden i Brömsebro i 1645, hvor Jämtland gikk fra Norge til Sverige. Hvorfor har Falkberget unnlatt slike referanser? Er ikke nettopp dette en viktig faktor i *Eli Sjursdotter*? En mulig forklaring er at siden handlingen ikke har noe med gruvedriften å gjøre, har den heller ikke noe relevans. Men på den andre siden var Rørosgruvene et viktig mål for svenskene under krigene. Manglende henvisninger til gruvedriften fører også til at man får et annet inntrykk av området handlingen er lagt til. Noe som i sin tur er med på å gi romanen et mer romantisk preg enn hva den ville fått dersom de skitne og støvete gruvene hadde blitt skildret. Skildringer av gruvedriften ville brakt romanen mer inn i den realistiske kategorien. Selv om romanen har romantiske trekk, har den også noe som kan knytte den til realismen, ved at den skildrer det harde livet til et par som blir utstøtt av samfunnet. Romanen skildret det realistiske med spedbarnsdød, som var vanlig på 1700-tallet.

Hvordan skildrer Falkberget de økonomiske vanskelighetene og oppblomstringen av facsismen og rasepropaganda i Europa i *An-Magritt*? Gjennom å vise hvordan mange bønder oppgav sitt arbeid med å dyrke jorda til fordel for arbeid ved smeltehytter og gruver i håp om at dette var en rask vei til rikdom, men som endte med bare dypere armod. Slik knytter Falkberget historien sammen med vanskelighetene på 1920- og 1930- tallet hvor mange tok økonomiske sjanser for å oppnå rask rikdom, men som endte med at de mistet alt.

I *An-Magritt* viser Falkberget hvordan Norges industrirevolusjon hadde sin spede begynnelse med gruvedriften på 1600-tallet. I *An-Magritt* er det ingen referanser til hverken

krigene med Sverige eller innføringen av eneveltet. Det eneste som peker på politiske strømninger er spørsmålet om hva kongen i København heter. Det vitner om en viss form for urolighetene som kom i kjølvannet av krigene som preget hele Europa på 1600-tallet. I *An-Magritt* ingen referanser til krigene med Sverige, derfor kan man stille spørsmålet: Hvorfor er ikke urolighetene som preget Norge, og da særlig Trøndelag, på midten av 1600-tallet, nevnt i denne romanen? En grunn kan være at han ikke så det som relevant for fortellingen, men også det at fortellingen blir mer tidløs dersom man unnlater slike spesifikke historiske referanser. Men som nevnt var gruvene et mål for svenskene, og besøket av den svenske hæren preget i stor grad samfunnet i Ålen og Røros. På den annen side hadde Falkberget i tidligere romaner, slik som i nettopp *Eli Sjursdotter*, og andre romaner allerede skildret denne delen av historien, og på den måten følte seg ferdig med dette, og dermed kunne fokusere på de mellommenneskelige forholdene i denne romanen.

Menneskets likeverd er et sentralt tema hos Falkberget. Falkbergets politiske standpunkt i forhold til facsismen kan man lese i *An-Magritt*; det at mennesket ikke skal defineres ut i fra sin opprinnelse, og at ens opphav ikke skal være til hinder for individets framtid. An-Magritt fortsetter å bo og arbeide på gården som bestefaren bygde opp. An-Magritt arbeider også utenfor hjemmet, så hun er den som tjener penger i familien. På grunn av dette bli hun møtt med ”skomaker, bli ved din lest”- holdning; hun opptrer i det som den gangen ble sett på som en mannsoppgave, utenfor hjemmet, og som dermed førte til at hun ble sett på som noe ukvinnelig. An-Magritts arbeid utenfor hjemmet peker på den situasjonen at mange kvinner ble nødt til å arbeide utenfor hjemmet i krigssituasjoner, og vanskelige tider. Det peker tilbake på situasjonen under første verdenskrig, hvor menn i hele Europa var utkommandert i krig, og kvinnene måtte overta deres plasser i arbeidslivet. Dette fortsatte også etter krigen, hvor mange kvinner fortsatte å arbeide utenfor hjemmet.

Måten Falkberget har knyttet samtidige og historiske referanser inn i romanene sine på gjør romanene både troverdige som historiske romaner, men det viser også tidløsheten i historien. Falkbergets synspunkter på likhet mellom mennesker kan man allerede se i *Eli Sjursdotter* hvor Eli ikke bryr seg om Pelles nasjonalitet, men ser mennesket Pelle. Det viser at Falkberget kanskje var noe forut for sin tid når han tar opp dette temaet før Europa ble herjet av verdenskrigene. Selv om *Eli Sjursdotter* og *An-Magritt* ikke er samtidige tekster, viser de sammenhengen mellom ulike hendelser uavhengig av tid. *Eli Sjursdotter* tar, i likhet med *An-Magritt*, for seg temaer som likhet mellom mennesker, på denne måten viser det at de samme konfliktene oppstår i alle tidsepoker.

Falkberget i skolen- som historieundervisning

Hvorfor skal man i det hele tatt lese historiske romaner? Som framtidig lærer i norsk og historie ser jeg på sjangeren historiske romaner som et bindeledd mellom disse to fagene. Gjennom historiske romaner vil man lære om den litterære perioden romanen oppstod i, og man lærer historie på en annen måte enn gjennom lærebøkene.

I boka *Litteraturens nytteverdi* stiller Atle Skaftun spørsmål ved bruken av skjønnlitteratur i skolen. Han viser til hvordan bruken av skjønnlitteraturen i norskfaget har endret seg de siste årene; fra å være sterkt bundet til den tradisjonelle kanon, har norskfaget blitt mer konsentrert rundt samtidslitteratur. Samtidslitteraturen er lettere for elevene å sette seg inn i og forstå, heller en hundre år gammel litteratur. Norskfaget kan ikke lenger forsette at ”norsk kulturarv [ikke] er den eneste referanserammen med verdi for elevene i klasserommet” (Atle Skaftun, 2009: 10). I et samfunn som er flerkulturelt vil ikke alle elevene i et klasserom ha de samme referanserammene, derfor er det viktig å skape nye, og felles referanser. Gjennom å bruke skjønnlitteratur i historieundervisningen vil elevene kunne se en kobling mellom litteraturen og samfunnets opprinnelse. Selv om det i klasserommet vil være elever med forskjellige kulturbakgrunner, vil det også for dem være viktig å få kjennskap til den norske kulturarven. Hvordan dette gjøres, vil være avgjørende for hvordan elevene får noe som helst utbytte av undervisningen.

Et spørsmål som dukker opp i forbindelse med Falkberget er om han som forfatter er like aktuell i dag. Når Hans Olav Lahlum sier at han er vanskelig tilgjengelig i dag, kan man lure på hvorfor det er slik. Dette kan ha en sammenheng med det at Falkberget benyttet seg av mye fagterminologi, gjerne på tysk, og dialekt. Men gjennom å benytte Falkberget i skolen, vil man kunne lære elevene ikke bare om Falkbergets litterære tilhørighet, men man kan også lære om norske dialekter, og sist men ikke minst historie. I læreplanen for historiefaget for VG2 står det at elevene skal kunne; “*gjøre rede for næringsutvikling i Norge fra ca 1500 til ca 1800 og analysere virkningene for sosiale forhold i denne perioden*” (Udanningsdirektoratet). Gjennom å lese f. eks *Nattens brød* vil elevene kunne lære hvordan Norge som industrinasjon hadde sin spede begynnelse allerede på 1600- tallet, og hvordan det norske samfunnet var på denne tiden.

Denne typen litteratur er kanskje ikke det man kan forvente at elever vil lese av egen fri vilje. Og det kan være vanskelig å motivere alle elevene til å lese. Det man da kan gjøre, er å velge en novelle eller et utdrag av romanen, istedet for å velge en av de lengre og tyngre verkene. Da vil det kanskje være lettere å få alle til å lese på forhånd. Men dersom man velger en kortere tekst, vil man kunne oppleve å gå glipp av viktige opplysninger. Her kan man da

velge å lese en kortere tekst, men gjennomgå de lengre og på den måten pirre nysgjerrigheten til elevene for at de selv skal velge å lese dem. Å arbeide med historie gjennom skjønnlitteratur vil gi en annen innfallsvinkel til stoffet enn elevene får gjennom læreboka og rene faktatekster. En godt skrevet skjønnlitterær tekst vil kunne gi elevene en nesten likeså god innsikt som kan være vanskeligere å oppnå gjennom rene faktatekster. En god historisk skjønnlitterær tekst vil gi elevene først og fremst kunnskaper om menneskene i historiske situasjoner, slik at man da får innsikt i historiske hendelser og livet blant vanlige mennesker. Noen ganger kan en slik kilde til historisk kunnskap være vel så god som lærebøker.

For noen elever vil det være lettere å lære historie gjennom skjønnlitteratur enn gjennom sakprosa. Dersom noen elever sliter med å forstå historien, vil et opplegg med gode skjønnlitterære tekster med historisk stoff være et vel så bra alternativ. Ved å bruke skjønnlitteratur i stedet for, eller som en supplerings til, lærebøker, vil mange elever kunne få en annen forståelse av historien. Da lærebøkene og andre liknende verk bare vil gi dem en overordnet oversikt over hendelser, deres bakgrunn og konsekvenser, mens vil skjønnlitteraturen kunne gi et bilde av menneskene bak historien, og menneskene som levde i historien, og som dermed skapte historien.

En faktor som er viktig å huske er den historiske korrektheten i romanene. Det hender at romanforfattere tar seg historiske friheter for å få til en god fortelling. Som vist tidligere, er det enkelte historiske ukorrektheter hos Falkberget. Men tross dette, kan man allikevel lære det mest sentrale i historien, og som et supplement til lærebøker vil skjønnlitteratur være en god måte for elever som sliter med å forstå. Selv om det historiske elementet på enkelte områder ikke er korrekt, kan man se den overførte betydningen i litteraturen. I tilfellet med *Eli Sjursdotter* kan man koble opp mot det som hendte med enkelte jenter etter andre verdenskrig; jenter som hadde et forhold til tyske soldater under okkupasjonen, og som ble utstøtt av samfunnet etter krigen. Denne koblingen vil vise elevene at i krigssituasjoner opp gjennom historien, har forholdene mellom menneskene på mange måter være den samme. Det vil vise dem at mennesker er mennesker på tross av tid og grenser.

En måte å bruke denne typen litteratur i skolen på, er å kombinere fagene norsk og historie. I en periode hvor man skal gjennom læreplanmålet som er nevnt ovenfor, kan man arbeide med skjønnlitteraturen i norsktimene, mens man i historietimene arbeider med lærebøkene. Forarbeidet vil kunne ut i en utflukt til noen av gruveområdene i Rørosdistriktet, hvor elevene med egen øyne får oppleve noe av omgivelsene som Falkberget selv opplevde og som han så levende har beskrevet i romanene sine. Med et slikt opplegg forventes at elevene på

forhånd har gjort seg litt kjent med historien, at de har arbeidet godt med stoffet. Dette gjennom for eksempel lesning av noe av skjønnlitteraturen som er nevnt ovenfor. Men man kan også ta i bruk skjønnlitteratur i historieundervisningen. Når elevene på forhånd skal ha lest noe av skjønnlitteraturen og arbeidet med stoffet på forhånd i samarbeid med norskfaget, forventes det at elevene sitter med noe bakgrunnsinformasjon. Dette vil også være til hjelp når de skal arbeide med kildeoppgavene. Kanskje vil de kunne lese kildene med historiske øyne, i stedet for med et moderne blikk.

Litteratur

Amdam, Per, 1989, ”En stjerne i hjertet- Johan Falkbergets menneskesyn”, Falkberget-Ringen, Røros

Andersen, Per Thomas, 2001, *Norsk litteraturhistorie*, Universitetsforlaget, Oslo

Claudi, Mads B., 2013, *Litteraturteori*, Fagbokforlaget, Oslo

Falkberget, Johan, [1913] 1996a, *Eli Sjursdotter i Samlede verker*, Aschehoug Forlag, Oslo

Falkberget, Johan, [1940] 1996b, *Nattens brød; An-Magritt*, i *Samlede verker*, Aschehoug Forlag, Oslo

Flatin, Kjetil, 1979, ”Nattens brød- historisk roman eller myte?” i Turid Barth Petersen (red.), *Falkberget nå- artikler ved hundreårsjubileet*, Aschehoug Forlag, Oslo

Grue, Eiliv, 2012, *Mesterverket*, Vidarforlaget, Oslo

Hovde, Kari og Hans Olav Lahlum, 2013, ”-Johan Falkberget er en av de ’fire store’” i Adresseavisen 28. september

Kojen, Sturle, 1996, ”Tro og livssyn hos Johan Falkberget”, Falkberget-Ringen, Røros

Lothe, Jakob m.fl, 2007, *Litteraturvitenskapelig leksikon*, Kunnskapsforlaget, Oslo

Njåstad, Magne, 2011, *Norvegr bind II*, Aschehoug Forlag, Oslo

Reitan, Anders J. *Ålen*, 1936 (1967)

Reitan, Torleiv, 2009, ”Den vanskelige kjærligheten” i Ragnar Evenstad (red.), *Johan Falkberget i liv og diktning*, Luther Forlag, Oslo

Sandvik, Hilde, 2005, ”Tidlig moderne tid i Norge. 1500- 1800” i Ida Blom og Sølvi Sogner m. fl. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Cappelen Forlag, Oslo

Skaftun, Atle, 2009, *Litteraturens nytteverdi*, Fagbokforlaget, Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven har tatt for seg analyser av to av Johan Falkbergets romaner; *Eli Sjursdotter* og *Nattens brød: An-Magritt*. Målet har vært å vise hvordan Falkbergets historiske framstilling av kjønnsroller er i samsvar med de faktiske historiske forholdene. En viktig forutsetning for forståelsen av romanene, er hvordan kvinnenens posisjon i samfunnet var på 1600- og 1700- tallet, men også hvilke hendelser som kunne vært med å prege samfunnet på 1600- og 1700- tallet; kriger med påfølgende økonomiske trange tider kunne påvirke alle. Oppgaven vil være inspirert av nyhistoristik litteraturteori. Derfor vil også Falkbergets egen samtid være viktig for å forstå romanene. Falkberget bruker samtidige hendelser som han plasserer i en historisk kontekst i sine romaner for å vise at han var i stand til å se sammenhengen mellom ulike hendelser over tid. Falkberget viser med det at enkelte ting vil kunne gjenta seg gjennom historien.

Oppgaven har vist hvordan Falkberget skildret samfunnet på 1600- og 1700-tallet, hvilke hendelser som preget perioden, men også hvordan kjønnsrollene var fordelt. Gjennom dette prosjektet har jeg vist også hvordan Falkbergets bøker kan brukes i historieundervisningen i skolen. Dette, sammen med oppgaven i seg selv, er en måte å aktualisere Falkbergets litteratur igjen. Gjennom å vise hvordan elever kan lære historie også gjennom skjønnlitteratur

